

Norsk Bonde-
og Småbrukarlag

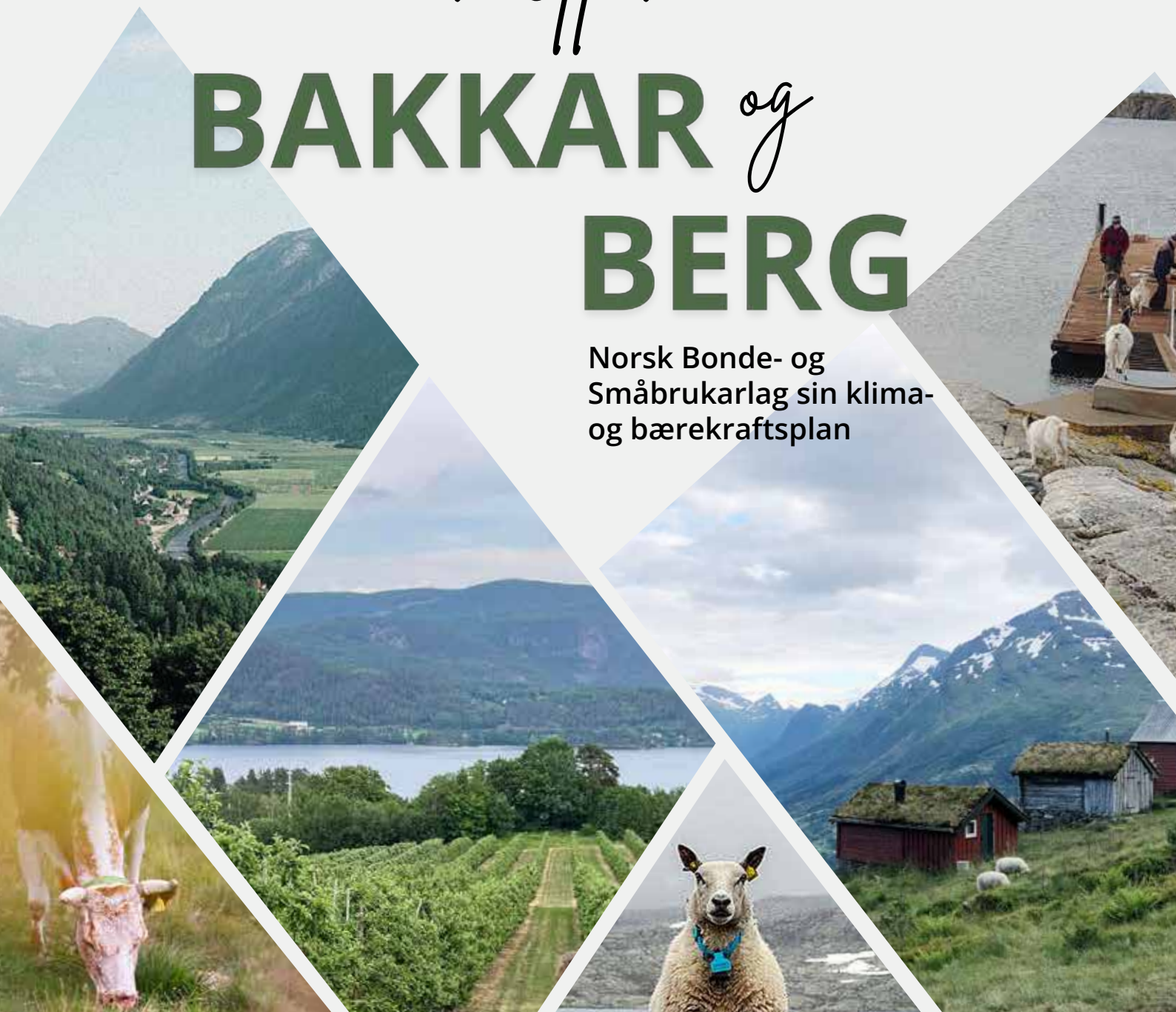
BÆREKRAFT

mellom

BAKKAR *og*

BERG

Norsk Bonde- og
Småbrukarlag sin klima-
og bærekraftsplan

INNHold

Oppsummering	4
1. Hvor er vi?	6
2. Hvor vil vi?	18
3. Hva gjør vi?	26
Kildehenvisninger	41

www.smabrukarlaget.no | [@bondeogsmabrukarlaget](https://www.instagram.com/bondeogsmabrukarlaget)

© Norsk Bonde- og Småbrukarlag 2025
Rapportforfatter: Lise Saga
Layout og design: Nora May Engeseth

OPPSUMMERING

Norsk Bonde- og Småbrukarlag har en helhetlig tilnærming til bærekraft i jordbruket. Norsk jordbruk skal bygges på sosial, økonomisk og miljømessig bærekraft. Vi må se tiltak i sammenheng, og forstå at krisene vi står i er sammensatte. Klima- og miljøkrisa er fundamentale utfordringer, som vi alle har et ansvar for å løse. Norsk jordbruk er en del av løsningen, med forutsetninger for å produsere norsk mat i et evighetsperspektiv.

Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at et grunnleggende prinsipp for bærekraftig jordbruk og matproduksjon er at alle land har plikt og rett til å sikre matforsyningen for sin befolkning gjennom best mulig bruk av arealressursene, lokale kretsløp og lokalt eierskap. For å sikre nok mat i verden, er vi avhengige av at også arealer som er mer utfordrende å drive, er i drift.

For å adressere utfordringene for et bærekraftig jordbruk i Norge, må vi begynne med betingelsene for å løse tiltak i dag. Dagens ordskifte fokuserer i stor grad på klimagassutslipp som hovedutfordring. Dette gjør at andre grunnleggende hensyn og avgjørende faktorer for bærekraft tilsesettes. Målet må være helhetlig bærekraft i jordbruket, med tiltak som trekker i riktig retning både for klima, biologisk mangfold og velferd i jordbruket.

Vi må sikre at løsninger på enkelte utfordringer ikke går på bekostning av løsninger på andre utfordringer. Samtidig er det viktig å anerkjenne at det finnes mange målkonflikter i klima- og bærekraftsdebatten. Å gjøre prioriteringer i valg av løsninger for å skape et bærekraftig matsystem og jordbruk er i høyeste grad politisk. Det finnes mange ulike tilnærminger til begrepet bærekraft. Matproduksjon og jordbruk er en del av et naturlig økosystem, og krever bruk av ressurser. Det er ikke et alternativ å produsere mindre mat i Norge, når det finnes kapasitet til å produsere norsk mat på bærekraftig vis basert på stedegne ressurser. Derfor må biologiske utslipp fra

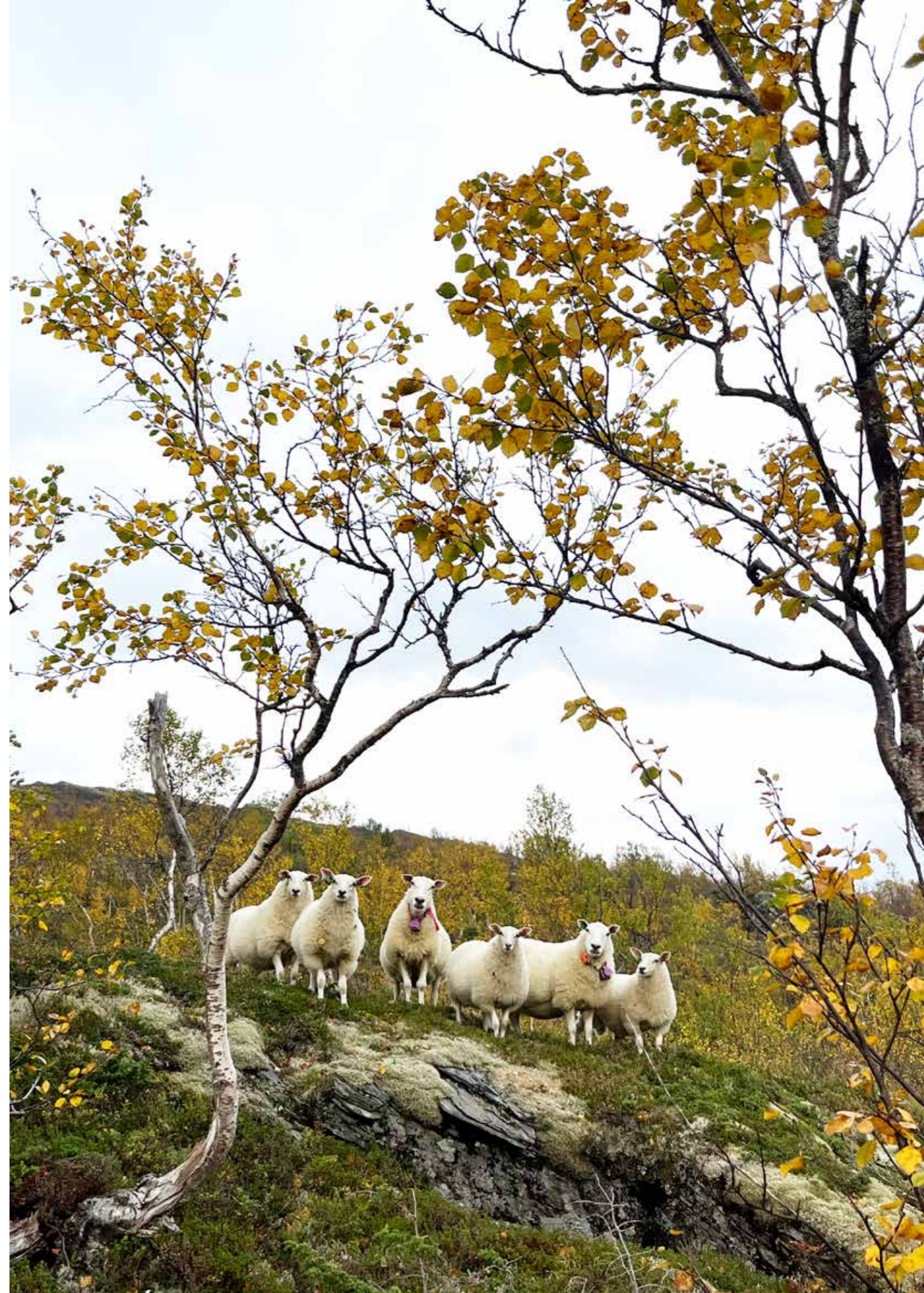
matproduksjonen aksepteres. Fossile utslipp må reduseres, og jordbruket må bidra med binding av karbon i jord gjennom god agronomi og bærekraftig bruk av beite.

En geografisk spredning av matproduksjonen er nødvendig for å gjøre jordbruket mindre sårbart for klimaendringer og for å styrke lokal beredskap. Tørke og ekstremnedbør rammer sjelden hele landet samtidig. Aktive bønder med lokalkunnskap, kompetanse, utstyr og maskiner er sentrale i lokalsamfunnets beredskap. Jo mer konsentrert matproduksjonen er, jo mer sårbar er den.

Den økonomiske situasjonen for norske bønder hindrer bærekraftstiltak. Bønder skal kompenseres for å gjennomføre tiltak, og tiltakene som gjøres må være gode miljøtiltak i tillegg til å være gode økonomiske tiltak for bonden. På politisk nivå må det legges til rette for et tilskuddssystem som premierer ønsket driftsform. Det er et stort behov for å utrede kostnadene ved å gjennomføre klima- og bærekraftstiltak i jordbruket. En slik utredning vil være et godt utgangspunkt for en samtale om hvordan tiltakene skal finansieres.

Det må bli lønnsomt med produksjonsmetoder som er i tråd med et bærekraftig jordbruk. Bøndene tjener for lite, og særlig i markedet. Derfor må tollvernet styrkes, slik at norskprodusert mat kan få økte markedsinntekter. Dersom toll på kylling og svin økes, kan mer av inntektene hentes i markedet, og dermed bli mindre billig sammenlignet med kjøtt fra drøvtyggere. Det kan snu forbruksmønsteret til mer grasbasert kjøtt, som ikke trenger å baseres på importert kraftfôr.

Vi er alle avhengige av bærekraftig produksjon av verdens viktigste råvare - mat. I denne planen setter Norsk Bonde- og Småbrukarlag retningen for det viktigste spørsmålet; hvordan vi skal produsere maten vår på en måte som ikke ødelegger for fremtidige generasjoners mulighet til å brødfø seg selv.

1. HVOR ER VI?

Foto: Therese Rudi

- ▶ *Jordbruk og matproduksjon bidrar med klimagassutslipp, men blir også i svært stor grad påvirket av klimaendringene.*
- ▶ *De aller færreste klarer å leve av jordbruksinntektene alene, til tross for at norske bønder har økt produksjonen betraktelig.*
- ▶ *Klimaregnskapet for jordbruket mangler viktige beregninger, som bidrar til et skjevt bilde av jordbrukets påvirkning på klimagassutslipp.*

1 HVOR ER VI?

Jordbruk er bruk av jord til plantedyrking, enten som planter til mat til folk eller som planter til fôr til husdyr. Måten bruken av jord og plantedyrkingen foregår på, har store konsekvenser for klima, og påvirkning på natur og miljø. Bruken av jord legger grunnlag for hvilke samfunns mål som kan nås. Det helt avgjørende samfunns målet for norsk jordbruk nå er økt matberedskap. Norsk sjølforsyningsgrad ligger på rundt 40 prosent¹ korrigert for importert fôrråvare, som er blant de laveste i verden. Vi må øke sjølforsyninga. Målet for regjeringa er 50 prosent, korrigert for import av fôr. Da må det dyrkes mer planter i Norge på økt areal. Samtidig må importen av kraftfôrråvarer reduseres. Det er ikke bærekraftig å importere fôr til husdyra i Norge, samtidig som våre egne ressurser i økende grad går ut av drift.

1.1 KLIMA- OG BÆREKRAFTS- UTFORDRINGER I JORDBRUKET

1.1.1 Alt henger sammen

Jordbruk og matproduksjon bidrar med klimagassutslipp, men blir også i svært stor grad påvirket av klimaendringene. Samtidig er det mange andre faktorer som påvirker bærekraft i jordbruket. Disse faktorene krever tiltak på lik linje med klimaendringene, og vil ha konsekvenser for norsk matproduksjon dersom de ikke adresseres.

Dagens jordbruksystem er ressurskrevende og avhengig av eksterne innsatsfaktorer. Produksjonen har stor påvirkning på andre naturtyper. Kulturlandskapet må opprettholdes gjennom ekstensiv drift på arealer som stadig går ut av produksjon, og trues av mer intensive produksjonsmetoder. I kulturlandskapet finnes mange rødlistede arter, som står i fare for å utryddes.

Sammensatte utfordringer:

- ▶ Matsikkerhet og matvareberedskap
- ▶ Tap av natur
- ▶ Klimaendringer
- ▶ Skjevfordeling av ressurser
- ▶ Manglende sosial og økonomisk bærekraft
- ▶ Nedlagte gårder og fraflyttede bygder

Pollinerende insekter utsettes for sprøytemidler og en rekke andre stressfaktorer, som reduserer bestandene.² 29 prosent av artene på rødlista, inkludert flere pollinatorer, avhenger av beiting og kulturlandskap.³

Vi har 3,5 prosent jordbruksareal i Norge, og omtrent 95 prosent utmarksareal.⁴ Nesten halvparten av dette utmarksarealet er egnet som husdyrbeite. Selv med et begrenset areal til å dyrke planter til mat, er det stort potensial for økt matproduksjon på egne ressurser, for å bidra med mer norsk matproduksjon i en verden med økende sult og matusikkerhet. Her spiller både planteproduksjon til menneskemat og drøvtyggenes evne til å utnytte gras avgjørende roller.

Siden år 2000 har det blitt lagt ned i snitt over 100 gårder i måneden.⁵ Bøndene som er igjen, utsettes for et stadig økende press for å effektivisere, og de forvalter stadig større arealer. Denne typen jordbruk krever økte investeringer i bruk av eksterne innsatsfaktorer og større maskiner og maskinpark.

Gjelda i norsk jordbruk er større enn inntektene - tilskudd og markedsinntekter medregnet.⁶ De aller færreste klarer å leve av jordbruksinntektene alene, til tross for at norske bønder har økt produksjonen betraktelig. Produksjonsinntektene i jordbruket er lavere enn produksjonskostnadene, når avkastning på egenkapital er tatt i betraktning.

Til sammen utgjør dette faktorer som gjør norsk jordbruk og matproduksjon sårbar for klima- og miljøendringer og for enda større frafall i næringsa. Når utfordringene skal løses, vil det ikke være hensiktsmessig å innføre tiltak mot et problem

som vil forsterke et annet. Derfor må vi tenke helhetlig, belyse målkonflikter og ta aktive politiske valg om hvilke verdier som skal prioriteres.

Et første steg på veien mot et bærekraftig jordbruk bør være å utrede kostnader knyttet til tiltakene som skal gjennomføres i jordbruket, for å kunne diskutere hvordan tiltakene skal finansieres. Det svenske Lantbrukarnas Riksförbund har beregnet kostnadene knyttet til å gjennomføre den grønne omstillingen i landbruket i Sverige. Ifølge deres rapport, vil det i en 15-25-årsperiode være behov for investeringer på rundt 80-85 milliarder svenske kroner. Dette tilsvarer årlige kostnader på 10-11 milliarder kroner.⁷

1.1.2 En menneskeskapt global miljøkrise

Utgangspunktet for verdens matproduksjon er organisering av naturlige ressurser for å høste av jordbruket og havet. Mennesker har drevet med jordbruk i omtrent 10 000 år. Jordbruksrevolusjonen markerer en av de mest avgjørende historiske endringene for samfunnsutviklingen, som ga mulighet for stabil tilgang på mat.⁸ Dette jordbrukssystemet har vært avhengig av relativt stabile og forutsigbare klimatiske forhold for å drive jorda, men som nå er i drastisk utvikling på grunn av eskalerende klimaendringer.

Etter jordbruksrevolusjonen ble den industrielle revolusjon på 1700-tallet instrumentell for effektivisering, industrialisering og globalisering ved utvinning og bruk av fossilt brensel. Akkumulering av klimagasser i atmosfæren, som har skapt klimakrisen, kommer fra utvinning av fossile brennstoff. Det er også her løsningen ligger, i å kutte utslipp fra fossil energi.

Siden 1950 har vi sett en økning i ressursbruk uten sidestykke. Miljøutfordringene som følger av den økte ressursbruken ser vi i alle ledd av verdikjeder; fra gruvedrift og utvinning av metaller og mineraler, til energiproduksjon, tap av og inngrep i natur, og søppel og avfallshåndtering. Olje- og gasssektoren bærer det største ansvaret for overforbruk av fossile ressurser i norsk sammenheng.

Overforbruket av ressursene flytter seg til stadig nye fronter. Et forslag fra Regjeringen Støre for å videreføre jaget etter nye ressurser, er å åpne for å utvinne mineraler på havbunnen. Gruvedrift på havbunnen er et klart eksempel på at vi

som samfunn i altfor liten grad tar inn over oss konsekvensene av vår påvirkning på naturen.

Mat har blitt globalisert, standardisert og stadig mer ultraprosessert. Verdsetting av mat som ressurs ser sitt lavpunkt i de store mengdene matsvinn.

Klimaendringer og hardt press på natur i ubalanse tar allerede liv, ødelegger natur og livsgrunnlaget til bønder og andre. Mange av dem som drives på flukt på grunn av klima er bønder og småbrukere. Den enorme belastningen mennesker har på klima og natur har skapt en global miljøkrise, fordi vi forbruker fossile og ikke-fornybare ressurser og har et overforbruk av fornybare ressurser.

1.1.3 Jordbruket påvirkes

I Norge kommer klimaendringene i form av økte gjennomsnittstemperaturer som gir lengre vekstsesong og økt potensial for produksjon. Samtidig vil klimaendringene resultere i kraftigere og hyppigere nedbør, ekstreme værhendelser som flom og tørke og mer ustabil vær.⁹ Dette vil gjøre matproduksjonen mer sårbar. De siste 30 årene har vært 1°C varmere enn den foregående perioden fra 1961-1990¹⁰. 2024 var det varmeste året som er registrert, og vi har allerede nådd 1,5 °C over før-industriell tid.¹¹

Ustabil og uforutsigbart vær gjør matproduksjon mer utfordrende. Svingende temperaturrendringer skaper ustabilitet for planter, både i vekstsesong og om vinteren. Kraftig nedbør og flom ødelegger avlinger, skyller ut mineraler av jorda, og vasker vekk matjord. Konsekvensene av slike værhendelser blir forsterket av strukturendringer i jordbruket, med færre bruk, lav inntekt, mer leiejord og krav om økt effektivitet.

Nedbygging av natur skjer bit for bit, uten at noen har en helhetlig oversikt over omfanget og konsekvensene. Det samme gjelder for nedbygging av matjord. De 3,5 prosentene med jordbruksareal nasjonalt, utsettes for konstant press fra interesser som ønsker å bruke arealene til andre formål.

Globalt står bønder i førstelinjen i møte med klimaendringer, og blir direkte rammet av ekstremvær og raske endringer. Klimaendringene vil øke presset på områder som er sentrale for den globale matforsyningen.

I møte med mer ustabile globale forsyningslinjer,

må Norge øke egen sjølforsyning av jordbruksvarer. Lav sjølforsyningsgrad gjør oss sårbare for forsyningssvikt og bidrar til lav matvareberedskap. Utslipp fra produksjon av importert mat regnes ikke med i det nasjonale klimaregnskapet, men føres på regnskapet til det eksporterende landet. Import av mat er med på å legge press på andre lands ressurser og muligheter for å produsere mat til egen befolkning. Økt sjølforsyning er derfor et solidarisk tiltak, for å bidra til matsikkerhet i andre land.

1.2 ØKONOMISK ULIKHET OG MANGLENDE SOSIAL BÆREKRAFT

I dag ligger bøndenes inntekt langt under gjennomsnittsinntekten i samfunnet. Ifølge SSB var gjennomsnittlig netto næringsinntekt fra jordbruk for norsk gårdbrukere i 2023 257 300 kr.¹² Dette var langt under lavinntektsgrensen i Norge.

Vi ser samme tendens i andre land. Bønder og matprodusenter tidlig i verdikjeden får proporsjonalt svært lite av inntjeningen i forhold til aktører senere i verdikjeden. Grossister og matvarekjeder sikrer gode marginer på produkter som bøndene tjener svært lite på.

Samfunnet har gått i retning av kortere arbeidsdager og sterkere vern av ferie og fritid. Bønder har ikke sett samme utvikling, og mange opplever at gårdsdrift står i veien for deltagelse i vanlige aktiviteter i samfunnet, mulighet til å ta ut ferie og benytte fritid til andre ting ved siden av jobb på gårdsbruket. Dette er også en utfordring for rekruttering til næringa, når yngre generasjoner har ønsket om bedre velferdsordninger, og mer ferie og fritid.

Når bønder ikke har midler til å få drifta til å gå rundt, er det vanskelig å prioritere midler til klima- og bærekraftstiltak. Økonomisk bærekraft er derfor en forutsetning for at bønder skal sikres kapasitet til å gjøre gode tiltak. For å skape en gjennomføringsevne for klima- og bærekraftstiltak i jordbruket, med dagens økonomiske rammer, må jordbruket kompenseres økonomisk. Gode tiltak i jordbruket vil være et viktig bidrag i samfunnets arbeid mot klimaendringene, og denne samfunnsnyttene bør derfor kompenseres.

1.3 GÅRDSBRUK OG AREALER GÅR UT AV DRIFT

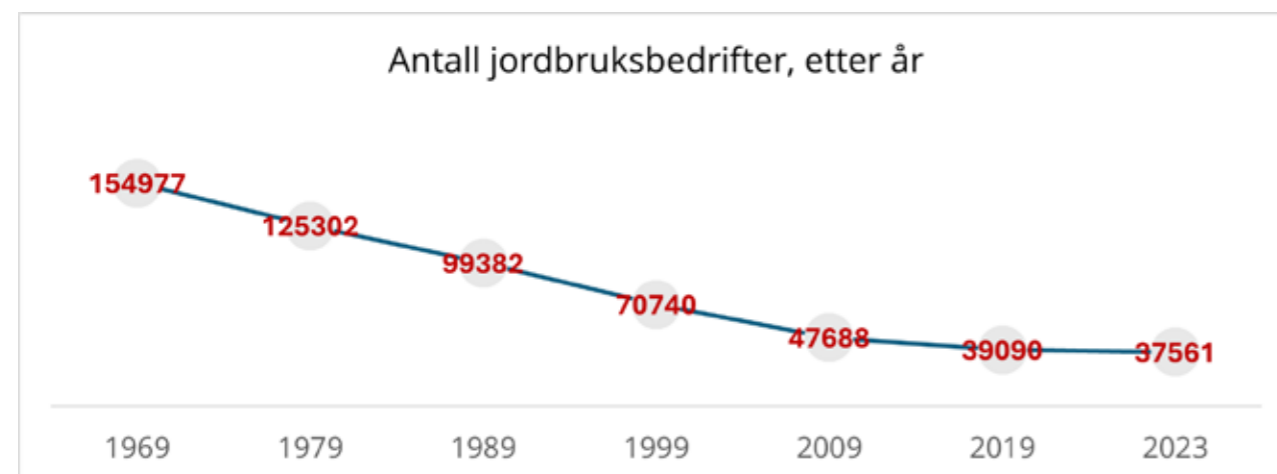
Antall gårdsbruk i Norge har sunket med 75 prosent siden 1970.¹³ Areal i drift har likevel holdt seg svært stabilt de siste 50 årene. Dette er fordi noe av jorda til gårdene som legges ned, selges eller leies til eksisterende gårdbrukere. Mye har også blitt lagt brakk, men nydyrking har bidratt til å opprettholde totalt areal i drift. Samtidig er det mye beiteareal i utmarka og viktig kulturlandskap som gror igjen, mens noe av den dyrkede marka brukes til innmarksbeite, i stedet for at det dyrkes mat til folk.¹⁴

Jordbruket bidrar med viktige fellesgoder, som ikke kommer til uttrykk i driftsregnskapet til hver enkelt gård; robust og langsiktig matforsyning, helsemessig trygg mat, god dyrehelse, velholdte kulturlandskap, bosetting i alle bygder. Bruk av utmark til beite er en viktig forutsetning for å opprettholde kulturlandskap og biologisk mangfold.

Forbruket former hva slags jordbruk vi har og kan ha i Norge. Forbruksvanene har endret seg drastisk de siste femti årene, i takt med nedleggelse av norske gårdsbruk. Fra å basere kostholdet vårt på kjøtt fra drøvtyggere og meieriprodukter, konsumeres det i dag aller mest av ikke-råvarebaserte produkter som brus.¹⁵ Forbruket av rødt kjøtt fra drøvtyggere har holdt seg stabilt, og forbruket av meieriprodukter er redusert. For svin og hvitt kjøtt fra kylling har forbruket økt betydelig.¹⁶

For å sikre bærekraft for norsk jordbruk, må vi basere oss på norsk kontekst. Bærekraft i Norge betyr ikke nødvendigvis det samme som bærekraft i andre land. Samtidig er det store forskjeller innad i Norge. I Troms og Finnmark er nesten 40 prosent av den dyrka jorda ute av drift, mens tilsvarende tall for Rogaland er 6 prosent.¹⁷

Figur 1 Antall jordbruksbedrifter har falt drastisk de siste 50 årene.
Kilde: SSB, Jordbruksbedrifter etter år, tabell 03312.

1.3.1 Jordbrukets bidrag til lokalsamfunn

Aktive gårdsbruk og jord i drift danner et viktig grunnlag for levende bygdesamfunn. Distriktspolitikk avhenger av god jordbrukspolitikk, som setter beredskap i sentrum.

En stor andel arbeidsplasser i distriktene er koblet til jordbruket, og er avhengig av norske bønders matproduksjon for å ivaretas. Norsk jordbruk bidrar til sysselsetting i foredlingsindustrien, transport, bygg, for avløsere og i rådgivningsapparatet. Når gårder legges ned, forsvinner viktige arbeidsplasser i andre sektorer for folk som bor utenfor byen. Det er anslått at hvert melkebruk bidrar med 2,5 årsverk utenfor egen drift.¹⁸ Matforedlingsindustrien er den største fastlandsindustrien i Norge, både med hensyn til sysselsetting og verdiskapning.¹⁹ Jordbruket er til gjengjeld avhengig av den geografiske spredningen hos slakterier, meierier og andre matforedlere for å ha grunnlag for produksjon.

Aktive bønder med lokalkunnskap, kompetanse, utstyr og maskiner er sentrale i lokalsamfunnets beredskap. Når det oppstår akutte kriser er bønder ofte noen av de første til stede, som kan bidra i slukking av branner eller flomhåndtering. Bønder er viktige ressurspersoner i lokalmiljø i hele landet.

1.3.2 Totalberedskapen svekkes

Beredskapsmålet er det viktigste samfunnsoppdraget til jordbruket. Det norske jordbruket skal produsere nok mat av god kvalitet under skiftende klimatiske forhold, ved å utnytte våre egne ressurser på en bærekraftig måte. Matvareberedskap er enda sterkere begrunnet enn den militære beredskapen. Den er ikke bare aktuell ved hendelser som truer fred og frihet, men er gjeldende ved alle typer kriser, fordi man alltid trenger mat. Matvareberedskapen slår inn når den internasjonale matvareforsyningen endrer seg, og ikke minst ved at klimaendringer i økende grad påvirker matproduksjonen globalt, nasjonalt og lokalt.

Med industrialisering og effektivisering av jordbruket, har vi gjort oss avhengige av maskiner i økt antall og omfang. Den teknologiske utviklingen i jordbrukssektoren har gitt en maskinpark med avanserte og spesialiserte teknologier. Den krever mye særkvalifikasjoner, som kan gjøre det utfordrende å finne avløsere med kompe-

tanse. Dette gjør også jordbruket mer sårbart, med færre som har kunnskapen som skal til for å utføre reparasjon. I tillegg kan uforutsett forsyningssvikt forstyrre tilgang på tilleggs- og ekstradelere i avanserte maskiner. Mindre og enklere utstyr som ikke er avhengig av datateknologi er lettere å håndtere ved behov for reparasjon.

1.4 HVOR ER KLIMA- OG BÆREKRAFTSDEBATTEN?

Klimagassutslipp er forholdsvis enkle å kvantifisere, sammenlignet med mange andre bærekraftsindikatorer for matproduksjon. Derfor har det vært rettet et stort fokus mot utslippskutt i den offentlige debatten, på internasjonale toppmøter og på andre viktige politiske arenaer.

Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at debatten om bærekraft i jordbruket ikke må reduseres til kutt i klimagassutslipp. Utfordringene i jordbruket, så vel som i andre sektorer, handler i stor grad om ressursforbruk og overforbruk. Konsekvenser for natur og miljø er like viktige som konsekvenser for klima, og kan ha fatal effekt på muligheten til å produsere mat i framtiden. Vi må adressere ressursbruken i verden og i Norge, og produsere mat mer i tråd med naturens premisser.

For at norsk jordbruk skal være bærekraftig, må sosiale og økonomiske rammevilkår være på plass, for å sikre velferd og levelig inntekt for bønder. Miljømessig bærekraft avhenger av disse to andre bærekraftsaspektene.

Bærekraft handler om å veie en rekke miljømessige, sosiale og økonomiske forhold mot hverandre. Dette hadde vært enkelt om alle hensyn trakk i samme retning, men det er flere målkonflikter som må adresseres og håndteres.

1.4.1 Klimaavtalen mellom jordbruket og staten

I 2019 inngikk Norsk Bonde- og Småbrukarlag og Norges Bondelag en klimaavtale for jordbruket med staten.²⁰ Målet i avtalen er å redusere utslippene i jordbruket med 5 millioner tonn karbondioksid (CO₂)-ekvivalenter akkumulert i perioden 2021-2030.

Norges forpliktelser til å oppnå Parisavtalens mål om kutt i egne klimagassutslipp er utgangspunktet for klimaavtalen med jordbruket. Utslipp knyttet til jordbruket står for omtrent 9 prosent

KLIMAAVTALEN OMFATTER:

- ▶ Hele jordbrukssektoren, der de største kildene til utslipp er enterisk metan (CH₄), det vil si metan fra fordøyelsen til drøvtyggere, og nitrogendioksid (N₂O) fra gjødsellagring og N₂O fra dyrka mark.
- ▶ Jordbruksrelaterte utslipp fra energisektoren, som omfatter utslipp fra fossil oppvarming i bygg i primærnæringen og bruk av traktor og maskiner.
- ▶ Jordbruksrelaterte utslipp fra arealbrukssektoren, utenom skog og utmarksarealer. Omfatter utslipp av CO₂, N₂O og CH₄ samt opptak av karbon i dyrket mark og beite (aktivt beita innmarksarealer).

Del A

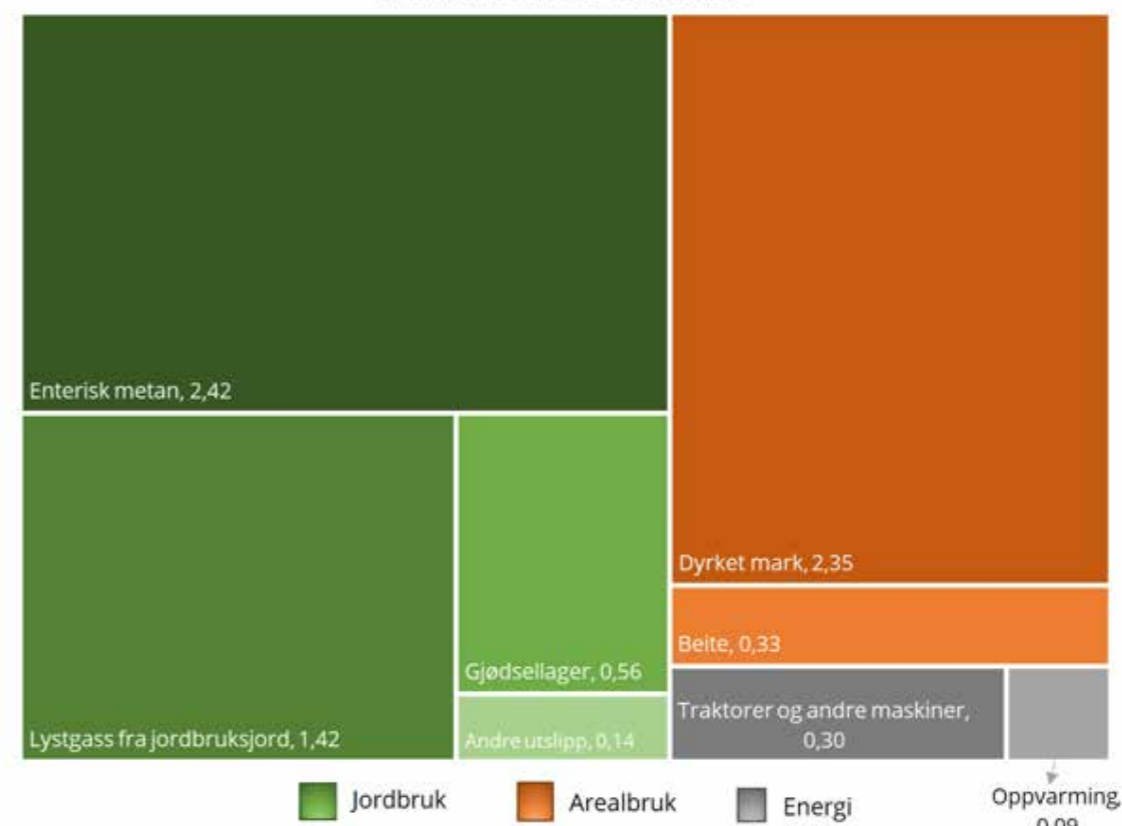
Jordbruket har ansvar for del A av klimaavtalen, som forplikter jordbruket til å ta ansvar for utslippskutt og karbonopptak i produksjon.

Del B

Staten har ansvar for del B av klimaavtalen, som forplikter staten til å ta ansvar for å kutte indirekte utslipp ifra jordbrukssektoren. Dette innebærer å redusere matsvinn med 50 prosent innen 2030 og å endre matforbruket i tråd med nasjonale kostråd.

av nasjonale utslipp. I 2021 var disse utslippene på 4,6 millioner tonn CO₂-ekvivalenter.

Jordbruksrelaterte klimagassutslipp i 2023
i millioner tonn CO₂-ekvivalenter

Figur 2 Klimagassutslipp relatert til jordbruket i 2023 fra jordbrukssektoren, energisektoren og arealbrukssektoren. Millioner tonn CO₂-ekvivalenter. Kilde: Regnskapsgruppa for klimaavtalen.

1.4.2 Klimagasser i jordbruket

De største kildene til utslipp i jordbrukssektoren er enterisk metan (metan fra fordøyelsen til drøvtyggere), lystgass og metan fra gjødsellagring og lystgass fra dyrket mark. Utslipp fra energibruk er fra oppvarming og traktorer, maskiner og redskaper.²¹

1.4.3 Klimaregnskapet for norsk jordbruk

Staten fører et nasjonalt klimagassregnskap for alle sektorer, også for jordbruket, som rapporteres til FN og EU. Regnskapet må følge internasjonale regnskapsprinsipper.

For klimaavtalen har man avgrenset et klimaregnskap som knyttes til utslippene direkte i

jordbruket. Klimagassregnskapet rapporteres på samme måte som i det nasjonale klimagassregnskapet. Utslipp og opptak fra arealbrukskategoriene dyrket mark og aktivt beita innmarksarealer er omfattet av klimaavtalen mellom jordbruket og staten, men arealbruk knyttet til skog er ikke omfattet.

Prinsippene klimaregnskapet baseres på, har mangler som bidrar til et skjevt bilde av jordbrukets påvirkning på klimagassutslipp.

Matproduksjon bidrar til fossile klimagassutslipp, men disse utslippene er ikke i like stor grad knyttet til de direkte utslippene fra jordbruket. Tiltak for å kutte fossile utslipp knyttet til jordbruket må baseres på en helhetlig tilnærming, som setter i sammenheng produksjon, import og transport av dyrefôr og innsatsfaktorer.

Klimaregnskapet for jordbruket må:

- ▶ Reflektere den positive effekten beitedyr har på utmarks- og beitearealer.
- ▶ Inkludere opptak av karbon på beite og eng.
- ▶ Skille mellom biologiske og fossile utslipp.
- ▶ Få et styrket datagrunnlag og metode for utregning av utslipp fra arealendringer.

Et eksempel på et prinsipp som gir en skjev framstilling er forskjellen i beregning av utslipp fra husdyrgjødsel og biogass. Mens metanutslipp direkte fra drøvtyggere regnes som et utslipp fra jordbruket, regnes ikke forbrenning av metan fra biogassanlegg som utslipp, til tross for at denne mengden metan stammer fra husdyrgjødsel fra de samme husdyrene. Dette begrunnes med at forbrenning av biogass omgjør metan til CO₂ og vann som er en del av et naturlig kretsløp, og dermed er CO₂-nøytralt, mens direkte utslipp fra husdyrgjødsel på gården ikke regnes som en del av det naturlige kretsløpet på samme måte.²² Slike logiske brister er symptomer på mangel på en helhetlig tilnærming i klimaarbeidet.

1.4.4 Fossile og biologiske utslipp

Det finnes mange kilder til klimagassutslipp, men i matproduksjon må det skilles mellom fossile og biologiske utslipp. Det er umulig å produsere mat uten å slippe ut klimagasser fra biologiske prosesser²³, og derfor må det, som det slås fast i utredningen til Klimautvalget 2050, være utslipp knyttet til matproduksjon også i framtiden²⁴. Utslipp fra biologiske prosesser i naturen er en del av karbonets naturlige kretsløp, som er i konstant omløp. Utslipp av karbon fra fossile kilder, består av karbon som ikke har vært i omløp, og som blir tilbakeført til kretsløpet av oss mennesker gjennom utvinning.

All matproduksjon medfører biologiske klimagassutslipp. I det norske utslippsregnskapet ser det derfor isolert sett best ut å redusere norsk matproduksjon. En viss grad av utslipp må man akseptere, fordi noen utslipp er uunngåelige, og målene for norsk klimapolitikk må reflektere

dette. Import av mat belaster ikke Norges klimaregnskap. Det kan ikke bety at vi skal slutte å produsere eller produsere mindre mat i Norge.

1.4.5 Levetid for metan i atmosfæren: Ulike regnemetoder med ulike resultater²⁵

Metan er en sterk klimagass, men med vesentlig kortere levetid i atmosfæren enn de to andre viktigste klimagassene, CO₂ og lystgass (N₂O). Metan har en gjennomsnittlig levetid (definert som når 63 prosent av utslippet er brutt ned) i atmosfæren på ca. 12 år. Dagens metodikk for å beregne klimaeffekt av utslipp av de ulike gassene, er GWP₁₀₀ - globalt oppvarmingspotensial i et 100-årsperspektiv.

En svakhet ved metodikken er at den ikke reflekterer at konstante metanutslipp over lengre tid ikke gir økte konsentrasjoner i atmosfæren, siden den brytes ned etter 12 år. GWP₁₀₀ kamouflerer metans sterke oppvarmingseffekt på kort sikt, og overdriver den langsiktige oppvarmingseffekten. Vekt faktormetodikk som klarer å kombinere kortsiktige og langsiktige effekter har hittil manglet. Nå foreligger en ny metode, GWP*, som er en videreutvikling av GWP₁₀₀.²⁶ GWP*-metodikken er i stand til å måle en mer riktig effekt av metan på global oppvarming, og dermed ikke overdrive akkumuleringen av metan i atmosfæren.

For at nasjonale og internasjonale klimaregnskap i større grad skal kunne være verktøy for å prioritere klimatiltak, må oppvarmingseffekten for ulike klimagasser reflekteres bedre enn de gjør ved bruk av GWP₁₀₀-metodikken i dag, ved at man går over til GWP*.

1.4.6 Skogbruk og skog i klimaregnskapet

Skog er ikke med i jordbrukets klimaregnskap. Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at dette skillet mellom skogbruk og jordbruk er kunstig, og at hele landbruket burde sees på som en helhet. Binding av karbon i skog er en betydelig faktor i klimaregnskapet, og bør derfor regnes inn i landbrukets totalregnskap. Det bindes dessuten karbon i eng, beitemark og andre vegetasjonstyper, som også burde vies oppmerksomhet, og krever mer forskning.

2. HVOR VIL VI?

Foto: Vilde Haarsaker

- ▶ Forutsetningen for økt sjølforsyning er at det blir dyrket mer planter i Norge, enten som fôr til husdyr eller som mat til folk.
- ▶ Sjølforsyningsfokus må kombineres med et mål om jordbruk i hele landet, for å sikre en robust og klimatilpasset matproduksjon.
- ▶ For matsikkerhet bør matproduksjonen være spredt på gårder i ulike klimasoner, med mer mangfoldig produksjon på hver enkelt gård.
- ▶ Redusert import av fôrråvare, mat, arbeidskraft og innsatsmidler til produksjonen.
- ▶ Bøndene blir økonomisk og sosialt likestilt med andre yrkesgrupper.

2 HVOR VIL VI?

Denne planen presenterer Norsk Bonde- og Småbrukarlag sin definisjon av bærekraftig jordbruk og hvilke tiltak som vil sikre dette. Kort oppsummert innebærer dette (1) sosial sikkerhet for bønder og for alle som spiser mat, (2) økonomisk likestilling med resten av samfunnet og (3) et klimatilpasset jordbruk basert på økologiske og miljømessige ressurser.

2.1 SOSIAL SIKKERHET FOR BØNDER OG ALLE SOM SPISER MAT

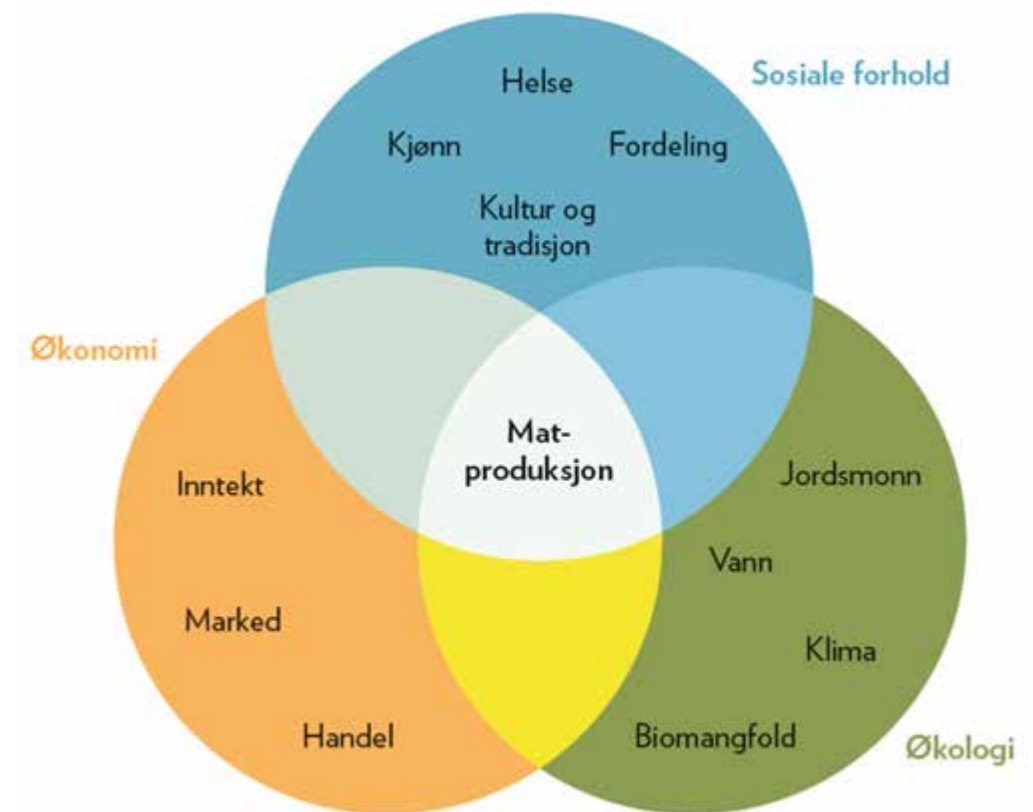
OPPSUMMERING

- ▶ Økt norsk matproduksjon for å bidra til global matsikkerhet, ved å sikre den norske befolkningen mat på egne ressurser.
- ▶ Økt maktfordeling ved å styrke andre land og lokalsamfunn sin mulighet til å bestemme egen mat- og jordbrukspolitikk.
- ▶ Flere bønder i arbeid, og flere bønder som kan leve av arbeidet på gården.

2.1.1 Fra matsikkerhet til matsuverenitet

Matsikkerhet handler om å sikre alle tilgang til nok og næringsrik mat. Jordbrukets samfunnsoppdrag er å produsere mat til befolkningen uten å redusere framtidige generasjoners mulighet til det samme.

*"Matsikkerheit eksisterer når alle menneske til kvar ei tid har fysisk og økonomisk tilgang til nok og trygg mat for eit fullgodt kosthald, som møter deira ernæringsmessige behov og preferansar; og som danner grunnlag for eit aktivt liv med god helse."*²⁷

Figur 3 Bærekraft må baseres på faktorer som fremmer gode sosiale forhold, økonomi og økologi i jordbruket. Kilde: Smedshaug, C.A. (2012) Kan jordbruket fø verden?

Matsikkerhet er et viktig mål for samfunnet og jordbruket, men sier lite om hvordan og hvem som produserer maten for å sikre matsikkerhet. Derfor er det nødvendig å også arbeide for økt matsuverenitet, for at ressurser skal fordeles rettferdig.

Prinsippet om matsuverenitet innebærer at hvert land har plikt til å sikre matforsyningen for befolkningen gjennom best mulig bruk av egne ressurser. Det innebærer at et rikt land som Norge ikke kan erstatte sin egen produksjon av basismatvarer med import fra land som trenger maten sjøl, eller ved å overby fattigere land på det internasjonale råvaremarkedet.

2.1.2 Sjølforsyning

Den mest avgjørende forutsetningen for økt sjølforsyning er at det blir dyrket mer planter i Norge, enten som fôr til husdyr eller som mat til

folk.

I Norsk Bonde- og Småbrukarlag sin sjølforsyningsplan²⁸ anslås det at å nå målet om 50 prosent sjølforsyning av jordbruksmat, korrigert for import av fôr, og justert for forventet befolkningsvekst i 2026, innebærer:

- ▶ Cirka én milliard flere føreheter til husdyra fra planter produsert i Norge (fôrkorn, gras og beite).
- ▶ Cirka 255 000 dekar mer med planter som mat til folk, i hovedsak matkorn.
- ▶ Cirka én milliard færre føreheter til husdyra fra planter importert fra utlandet (kraftfôr).

2.1.3 God distriktspolitikk

Vi har ikke en bonde å miste. Norsk Bonde- og Småbrukarlag jobber innstendig med å øke forståelsen for at god forvaltning av ressursene

våre krever flere bønder, og ikke færre. Flere bønder gir et sterkere fellesskap, økt bosetting og styrket sysselsetting i distriktet. Å opprettholde velfungerende produsentmiljøer bygger bærekraft og beredskap på lokalt og regionalt nivå.²⁹ En desentralisert og variert jordbruksproduksjon i hele landet reduserer klimarisikoen i hver enkelt verdikjede.

Å være bonde kan være et ensomt yrke, og psykiske lidelser forekommer. Med flere mennesker involvert i matproduksjon, vil man gå fra et yrke som har blitt ensomt, til et yrke som kan bygge samfunn og fellesskap. Et nettverk av andre bønder er viktig for å sikre et sosialt og kompetent lokalmiljø, og er kritisk dersom noe uforutsett skjer. Sterkere organisering i faglag, organisasjonsliv og lokalt miljø kommer bonden og omlandet til gode.

Våre forgjengere har gjort kloke valg i å organisere seg i bondeide samvirker, samarbeide, dele kunnskap og utvikle politikk som opprettholder produksjon over hele landet. Markedskreftene har ikke fått råde alene. Sterkere organisering i samvirker kan skape solide strukturer lokalt.

Samvirkene sin hente- og mottakspå melk, kjøtt, egg og korn er en forutsetning for jordbruk og bosetting i distriktene, der de private slakteriene og meieriene ikke finner grunnlag for å drive. Det må også etableres en markedsregulator, med henteplikt og leveringsplikt, for poteter og grønnsaker. Dette vil bidra til å holde utmarksbeiter og jordbruksareal i drift.

2.1.4 En ny måltidspolitik

Måltider samler folk rundt samme bord. Koblingen mellom hva, hvor og når vi spiser påvirker samfunnsutviklingen. For å fremme fellesskap, likhet og god fordeling, må måltidspolitikken vår ligge til grunn. Denne politikken må basere seg på nærhet til ressurser, produksjonsmetode og folkene vi omgir oss med. Offentlige institusjoner utgjør en omfattende del av måltidene som spises i landet hver dag, og det er mye potensial i å legge bedre føringer for hva slags måltider som serveres her. Offentlige innkjøp må bidra til bærekraftig matproduksjon.

Mange bønder innehar mye kunnskap om naturressurser og tiltak tilpasset lokalt klima, økologi og natur, i tillegg til kompetanse om mattradisjoner og matkultur. Dette er verdifull kompetanse, som det etter hvert blir mindre av når

det blir stadig færre gårdsbruk og færre bønder i landet. Å bygge opp igjen denne kunnskapen på et senere tidspunkt vil være svært krevende. Derfor er det helt nødvendig å ivareta og verdsette dagens bønder og deres kompetanse gjennom politiske føringer.

2.1.5 Lokalmat

Lokalmat omfatter mat- og drikkeprodukter med nær tilknytning til råvareproduksjonen. Produktene har en lokal identitet, særegen opprinnelse eller spesielle, stedbundne kvaliteter knyttet til produksjonsmetode, tradisjon eller historie. Det er kortreist mat som bidrar til bærekraft, å holde jord i hevd og lokal verdiskaping.

Lokalmat er en viktig bidragsyter til å koble produsenter og forbrukere sammen, og å redusere avstanden til mat og matproduksjon.³⁰ Et kosthold som i hovedsak baserer seg på rene råvarer fra lokalområdet, fremmer sunn og kortreist mat, framfor industrielt framstilte og ultraprosesserte produkter.

2.2 ØKONOMISK LIKESTILLING MED RESTEN AV SAMFUNNET

OPPSUMMERING

- ▶ Jamstilling med andre inntektsgrupper.
- ▶ Bønder trenger økt fleksibilitet for å gjøre riktige tiltak til riktig tid.
- ▶ Økonomi og mulighet til å ha ferie og fritid, være syk og til å ta ut fødsels- og foreldrepermisjon, ved blant annet å fjerne samordninga.

2.2.1 Økonomisk jamstilling

For å sikre miljøet, sysselsettinga og produksjonsgrunnlaget for framtida, må brukstallet økes. Hovedforutsetninga for dette er at bøndene blir økonomisk og sosialt likestilt med andre yrkesgrupper. Inntektsmålet i landbruket blir dermed et virkemiddel for å nå andre samfunns-mål.

En reell jamstilling av jordbruket kan kun skje på et riktig tallgrunnlag som ikke utelater betydelige kostnader. Slik jordbruksinntekter blir målt i Meld. St. 11 (2023 – 2024)³¹ og Meld. St. 10 (2024–2025)³² utelater man kostnader jordbruket har, ved å investere i jord, maskiner, bygninger og dyr. Ved å i tillegg normere jordbruksinntektene med 20%, mangler man dermed en faktisk beskrivelse av den økonomiske situasjonen i jordbruket i tallgrunnlaget som skal sikre jamstilling.

2.2.2 Økonomisk ressursforvaltning

Bønder trenger tid til å gjøre riktige tiltak til riktig tid. En stadig økende andel bønder har arbeid ved siden av gårdsdrifta. Den økonomiske situasjonen for mange bønder gjør at de ser seg nødt til å øke størrelsen på gårdsdrifta til et nivå som gjør det vanskelig å rekke over alt man skal. Dette begrenser fleksibilitet til å tilpasse seg vær og klimatiske forhold. Bærekraftige jordbrukspraksiser handler mye om å gjøre riktig ting til riktig tid.

Velfungerende velferdsordninger må ligge til grunn for å beholde dem som driver jordbruk i dag, og i tillegg rekruttere nye til næringa. Jordbruksvirksomhet vil antagelig alltid være preget av store arbeidstopper og ubekvem arbeidstid. En stor del av bøndene vil fortsatt kombinere jordbruksdrifta med annet, lønnet arbeid. Det er viktig å videreføre velferdsordninger som tar hensyn til disse forholdene.

Sykepengar og andre velferdsordninger i jordbruket bør ikke avkortes mot tilsvarende ordninger i lønnsarbeid. Samordninga må fjernes, slik at alle dem som har arbeid ved siden av gårdsdrifta kan sikres tilgang til avløser ved sykdom og fødsel.

2.3 ET KLIMATILPASSET JORDBRUK BASERT PÅ ØKOLOGISKE OG MILJØMESSIGE RESSURSER

OPPSUMMERING

- ▶ Jordbruk i hele landet sikrer klimatilpasning, risikofordeling og sjølforsyning på ressursgrunnlaget.
- ▶ God agronomi, fôringsstrategier, dyrehelse og gjødselhåndtering.
- ▶ 15 prosent økologisk produksjon innen 2035.
- ▶ Bevaring av kulturlandskap gjennom økt bruk av beitemark og utmark.
- ▶ Mest mulig matproduksjon basert på gårdens egne ressursgrunnlag og lokale ressurser som inngår i et sirkulært kretsløp.
- ▶ Reduserte fossile utslipp fra jordbruket.
- ▶ Teknologi som kan gi bedre ressursutnyttelse, men som er tilpasset ressursgrunnlaget og strukturen i norsk jordbruk.

2.3.1 Klimatilpasning og robuste økosystem

Klimatilpasning krever et bredt spekter av tiltak, med mål om å gjøre jordbruket robust og tilpassningsdyktig til klimaendringer som kommer med hyppigere ekstremvær og høyere gjennomsnittstemperaturer. Lokalt jordsmonn med klima- og dyrkingsforhold må være grunnlaget for lokale tilpassningsstrategier. Økosystemer må settes i stand til å tilpasses økt variasjon, og til å gjenopprettes etter å ha kommet ut av balanse. Det er en fordel for det helhetlige klimaarbeidet at tiltak for klimatilpasning i mange tilfeller overlapper med tiltak for økt opptak av karbon gjennom biologiske prosesser i jordbruket.

Et fokus på sjølforsyning sikrer økt matproduksjon i Norge. Samtidig er det påvist at 100 prosent sjølforsyning kan sikres i tilstrekkelig grad for et plantebasert kosthold, kun ved å øke produksjon og effektivisere i sentrale områder.³³ Dersom sjølforsyningsmålet oppnås kun ved økt sentralisering, vil dette være i konflikt med mål om jordbruk i hele landet.³⁴ Jordbruket vil bli sårbart for ekstremvær, klima- og naturrisiko. I tillegg vil det resultere i et intensivt og ressurskrevende jordbruk, som legger større press på natur og omkringliggende ressurser. Sjølforsyningsfokus må derfor kombineres med et mål om jordbruk i hele landet, for å sikre en robust og klimatilpasset matproduksjon. Tørke og ekstremnedbør rammer sjelden hele landet samtidig.

Mangfoldig gårdsdrift spredt over hele landet reduserer konsekvensene av perioder med tørke eller mye nedbør for nasjonal matforsyning.

Redusert import av fôrråvare, mat, arbeidskraft og innsatsmidler til produksjonen vil gjøre oss mindre sårbare for klimahendelser i andre land og i transportsystemet, i tillegg til andre krisesituasjoner i forsyningslinjer.

2.3.2 Bruk og bevaring av natur og miljø

Det norske jordbrukslandskapet er leveområder for et stort biologisk mangfold, med planter og insekter som trenger mye lys. Mye av det artsrike kulturlandskapet er i ferd med å bli borte. 685 arter, som tilsvarer 29 prosent av de rødlisteta artene, er avhengige av kulturlandskapet.³⁵ Dette inkluderer bier og pollinerende insekter. En tredjedel av maten vår blir pollinert, og når leveområdene deres trues, truer det vår egen matsikkerhet.

Med riktig skjøtsel av beite, kan ressursene holdes i hevd. Beitende dyr har positiv effekt på gress, blomster, sopprøtter og bakterielivet i jorda. I tillegg har man sett lavere utslipp av metan fra dyr som beiter.³⁶ De bidrar til å holde landskapet åpent, slik at mindre av solenergien absorberes av mørk skog, og heller reflekteres fra åpent terreng med snø og gress. Denne albedoeffekten bidrar til å redusere overflatetemperaturen og oppvarming i atmosfæren.³⁷

For matsikkerhet bør matproduksjonen være spredt på gårder i ulike klimasoner, med mer mangfoldig produksjon på hver enkelt gård. Ekstensiv produksjon der dyra vokser saktere på et større innslag norske ressurser må fremmes over intensiv produksjon, som har større belastning på natur og miljø.

3. HVA GJØR VI?

Foto: Buskerud BS

- ▶ *Ansvar og tiltak må ligge på systemet, og ikke på den enkelte gårdbruker.*
- ▶ *For jordbruket er det viktig å opprettholde et biologisk mangfold i matplanter og blant arter i omkringliggende natur.*
- ▶ *Bøndene må samarbeide og ikke konkurrere om ressursene og matproduksjonen.*
- ▶ *Bonden må ha tid og mulighet til å gjøre rett ting til rett tid.*
- ▶ *Bønder skal kompenseres for å gjennomføre tiltak som kommer fellesskapet til gode.*

3 HVA GJØR VI?

Hva trenger vi, og hva må gjøres for å komme fra der vi er til dit vi vil? I dette kapittelet presenteres konkrete tiltak for å ta jordbruket i en bærekraftig retning. Tiltakene er delt inn i tre kategorier; (1) tiltak på politisk nivå, (2) tiltak på sektornivå og (3) tiltak på gårdsnivå. Tiltak på alle nivåer må legges til rette for på politisk nivå, og bidrar til fellesgoder for samfunnet utenfor jordbruket.

3.1 TILTAK PÅ POLITISK NIVÅ

Bærekraftig jordbruk oppnås gjennom systemendring. Derfor må løsninger løftes til politisk nivå. Ansvar og tiltak må ligge på systemet, og ikke på den enkelte gårdbruker. Hvis ansvaret blir liggende på den enkelte gårdbruker, kan tiltak virke strukturdrivende, og føre trenden med færre og større bruk videre med dårligere matvareberedskap som følge.

3.1.1 Matsvinn og overproduksjon

På verdensbasis kastes 1/3 av all maten som produseres.³⁸ Dette er sløsing av dyrebare ressurser, og setter et unødvendig press på effektivisering og produktivitet i matsystemet, kun for å produsere mat som ikke bidrar til matsikkerhet og matkonsum. I en verden med sult og feilernærning er matsvinn et etisk og moralsk problem.

Overproduksjon fører til matsvinn når det er ubalanse i markedet. Et tilskuddssystem som baserer seg på tilskudd til volumproduksjon stimulerer til overproduksjon. Uten gode verktøy for produksjonsregulering, risikerer vi å produsere betydelig mer mat enn markedet kan ta unna.

Matsvinn er et strukturelt problem, hvor stadig frakopling fra matens opprinnelse og produksjon bidrar til at matens verdi undergraves. Lave priser på mat har blitt et mål for matpolitikken, men har ført til at bønder får for lite betalt og at maten sløses. Dyrere mat vil gi mindre svinn. At noen ikke har råd til mat skyldes ikke matpriser, men må løses med sosial omfordeling.

TILTAK MOT OVERPRODUKSJON OG MATSVINN:

- ▶ Redusere import, for å forhindre overproduksjon på norske varer, fulle reguleringslager, og kasting av norskprodusert mat.
- ▶ Styrke produksjonsregulerende virkemidler for å sikre at det ikke produseres mer mat enn markedet tar.
- ▶ Strengere krav til grossisters overholdelse av avtaler med bønder, for å sikre bedre forutsigbarhet for bønder som leverandører.
- ▶ Bedre lagerforhold, for å optimalisere muligheter for langtidslagring.
- ▶ Revisjon av normer for kvalitetskrav med fokus på redusert utsortering og matsvinn.
- ▶ Legge til rette for bruk av matressurser som i dag går til spille, gjennom organisering av felleskjøkken og andre lignende tiltak.
- ▶ Utvikle emballasje som reduserer matsvinn og er klimavennlig, ved å finne alternativer til plastemballasje.

3.1.2 Importvern

Tollvernet må sikre at markedsinntektene i matproduksjonen står i forhold til det norske kostnads- og inntektsnivået. Et styrket tollvernet er grunnleggende for at jordbruket skal hente mer av inntektene sine fra markedet. Uten at tollvernet blir styrket vil ikke norske bønder kunne få betalt det de trenger for produksjonen sin. Dårlig økonomi fører til avvikling av gårdsbruk som igjen gir dårligere sjølforsyning.

TILTAK FOR Å STYRKE TOLLVERNET OG REDUSERE IMPORT:

- ▶ Fremme norsk husdyrhold som premisseleverandør for god dyrevelferd, med svært lav bruk av antibiotika.
- ▶ Utnytte handlingsrommet i WTO-avtalen for å styrke norsk jordbruksproduksjon, hvor det til enhver tid må benyttes den formen for tollbeskyttelse, krone- eller prosenttoll for norske råvarer, som gir best beskyttelse.
- ▶ Sette krav om sporbarhet, dyrehelse og økologiske hensyn for importerte varer og offentlige innkjøp, som vil bidra til styrket importvern for norske varer som produseres på bærekraftig vis.

- ▶ Redusere importkvotene fra EU, og import av kjøtt fra Afrika, Sør-Amerika og EU.
- ▶ Import av mat skal telle med i det norske utslippsregnskapet.
- ▶ Redusere importen og avhengigheten av soya og andre importerte fôrråvarer.

3.1.3 Jordbruk i hele landet

I utgangspunktet lå det til grunn for jordbrukspolitikken at stordrift skulle drives der det var markedsmessig lønnsomt, mens tilskudd skulle bidra til å opprettholde mindre bruk på mer krevende steder i landet. På grunn av et politisk ønske om lav pris til forbruker og konkurransekraft mot import, holdes prisene på bondens varer nede. Med dårlig økonomi i jordbruket har man endt opp med at tilskuddene utgjør en økende del av jordbruksinntekta, for å sikre driftsøkonomien.³⁹

Et viktig prinsipp for bærekraftig bruk av norske ressurser er å flytte tilskudd fra volum til areal. I praksis betyr det at flere tilskudd bør gå til god bruk av jord, og ikke basere seg på hvor mye produkt man får ut av driftsapparatet sitt. Inntekter fra markedet må økes, slik at man i utgangspunktet får mer betalt for produsert volum.

Teigbaserte tilskudd kan være en målrettet ordning som kan basere fordeling av tilskudd på hvor tungdreven jorda er, og dermed stimulere til mer jord i drift. Nye verktøy for å ta i bruk oppdaterte kartdata på ulike egenskaper ved bøndenes teiger, kan forbedre dagens tilskuddssystemer. Kartdata kan også brukes for å få en funksjonell og rettferdig ordning med tilskudd ved avlingssvikt på grunn av tørke, flom, isbrann eller andre værphenomen.

De store rovdyrene i Norge utgjør en trussel mot en viktig del av primærnæringa, og er i dag et hinder mot å ta i bruk hele landet til matproduksjon. Det trengs en forbedring av rowiltforvaltningen i Norge, for å bidra til økt og bærekraftig bruk av utmarksbeite.

TILTAK FOR LANDBRUK I HELE LANDET:

- ▶ Endre tilskuddssystemet fra å være fokusert på tilskudd som bidrar til økt volum og som fungerer som inntekt for produksjon, til å premiere god bruk av norske ressurser og areal.

- ▶ Ta i bruk trappetrinnstilskudd, tak på produksjonsrettede tilskudd og strukturfinansiering som viktige verktøy.
- ▶ Bruke dagens kartdata til å utvikle et system for tildeling av teigbaserte tilskudd, som også bidrar til lønnsomhet på mindre teiger og mindre bruk.
- ▶ Roviltforliket må følges opp for å bedre kunne utnytte utmarksbeite i praksis.

3.1.4 Kosthold og måltidstradisjoner

Kosthold er uløselig knyttet til måltidstradisjoner og måltidspolitik. Vi trenger en mat- og måltidspolitik som i mye større grad enn i dag legger til rette for kvalitet på mat, basert på gode produksjonsmetoder. Måltider har en viktig verdi i å samle folk, øke kunnskap om matlaging, og knytte folk til matkultur og tradisjoner.

Kostholdet vårt definerer hva som produseres i jordbruket, men skulle i større grad vært tilpasset til det som er mulig å produsere. Dette skulle også vært utgangspunktet for nye kostholdsråd. For å utnytte utmarka til matproduksjon, trenger vi beitedyr som kan spise gras. Dersom man går inn for å redusere kjøttproduksjon i Norge, gitt et uendra forbruk, vil vi ende opp med mer import av kjøtt. Det vil dermed bidra til å eksportere utslipp knyttet til kjøttkonsumet til andre land.

TILTAK FOR BEDRE KOSTHOLD OG BEVARING AV MÅLTIDSTRADISJONER:

- ▶ Gjøre produksjonsmetode og potensiale for norsk produksjon til holdepunkter for hva vi bør spise i Norge. Fremme mat som ikke krever import av innsatsfaktorer fra utlandet.
- ▶ Øke kunnskap om matlaging med råvarer fra norsk jordbruk og natur.
- ▶ Utarbeide en strategi for matglede som et premiss for et bærekraftig samfunn, og god mat til alle som et mål for politiske beslutninger.

3.1.5 Biologisk mangfold

Matproduksjonen domineres i økende grad av færre sorter av matplanter og mindre genetisk variasjon.⁴⁰ For jordbruket er det viktig å opprettholde et biologisk mangfold i matplanter og blant arter i omkringliggende natur. En viktig

forutsetning for et rikt mangfold av arter i jordbruket, er at bønder har råderett over og tilgang på lokalt tilpassede såfrø, i Norge og globalt. Store selskaper med eierskap og patentrettigheter på såfrø utfordrer suvereniteten til bønder og muligheten til å sikre planteproduksjon med genetisk diversitet.

Genteknologi har utviklet seg raskt og mye de siste årene. I dag kan man ved hjelp av genredigeringsverktøyet CRISPR og andre metoder, med større enkelhet enn tidligere foreta endringer i DNA-et til organismer. Tempoet og omfanget av endringer kan derfor økes. Usikkerheten knyttet til risiko ved utsetting i økosystem forblir høy. Det er derfor stor grunn til å utøve streng risikovurdering og varsomhet knyttet til GMO-er i norsk landbruk og matproduksjon.

TILTAK FOR Å FREMME BIOLOGISK MANGFOLD I JORDBRUKET:

- ▶ Sikre at sortsbeskyttelseslover på såfrø ikke fratår bønder retten til å bruke egne frø.
- ▶ Videreføre prinsippene om bærekraft, samfunnsnytte og etikk i regelverket for GMO-er i Norge, samt sporing, merking, og solid og uavhengig risikovurdering.
- ▶ En føre-var-holdning til risiko for økosystemer, biologisk mangfold og et hensyn til maktstrukturer må være førende for utvikling av genteknologi.
- ▶ Fremme jordbrukets bidrag til å opprettholde verdifulle naturtyper, som bidrar til biologisk mangfold, slik som kystlynghei.

3.1.6 Økologisk matproduksjon

Økologisk jordbruk er stadig en viktig spydspiss for å utvikle miljøvennlige driftsmetoder som kan overføres til hele jordbruket. Økologisk landbruk fremmer driftsformer som tar vare på fruktbarheten i jorda, bærekraftige økosystemer og artsmangfold, istedenfor å være avhengig av innsatsfaktorer med uheldig effekt.⁴¹ Tilførsel av organisk materiale, redusert kjørebeklastning, levende plantedekke og vekstskifte er viktige tiltak innen økologisk landbruk for å fremme jordhelse.⁴²

Mindre enn fem prosent av landbruksarealet i Norge er økologisk.⁴³ Noen av barrierene for økt økologisk produksjon er utfordringer i ver-

dikjeden, lav etterspørsel, og dårlig kvalitet på tilgjengelig data for omsetning av økologisk mat. Mye av maten som i dag produseres som økologisk, selges som konvensjonell vare.⁴⁴ Statistikk for omsetning av økologisk mat må styrkes, for bedre å kunne identifisere gode tiltak for økt økologisk produksjon. Offentlige innkjøp av økologisk mat kan bidra til å skape et stabilt marked for økologiske varer, og for å gjøre økologisk mat tilgjengelig i hele landet.

TILTAK FOR ØKT ØKOLOGISK PRODUKSJON:

- ▶ Norge må sette et tallfestet mål på minimum 15 prosent økologisk areal innen 2030.
- ▶ For å bidra til økt forbruk og mer stabil etterspørsel etter norske økologiske produkter må det settes krav om offentlig innkjøp av norske økologiske produkter.
- ▶ Styrke det økologiske jordbrukets rolle som spydspiss ved å overføre økologisk kunnskap og forskning til det konvensjonelle jordbruket.
- ▶ Forbedre statistikkgrunnlaget for omsetning av økologisk mat.
- ▶ Innføre tilskudd for økosertifisering.

3.1.7 Offentlig innkjøp

Offentlig sektor er en avgjørende innkjøper i størrelse og kraft. I dag utnyttes ikke handlingsrommet for innkjøp som bidrar til økt bærekraft. Innkjøpere mangler kunnskap om hvilke muligheter de har, og aktiv bruk av regelverket for lokale matinnkjøp hviler i dag på engasjementet til den enkelte innkjøper. Ved å fremme innkjøp av lokale råvarer reduserer man klimautslipp, samtidig som det stimulerer til lokal foredling og økt matberedskap.

TILTAK FOR AT OFFENTLIGE INNKJØP KAN BIDRA TIL BÆREKRAFTIG JORDBRUK:

- ▶ Bruk av minimum 30 % mat fra lokale produsenter fra regionene i offentlige kjøkken.
- ▶ Offentlige innkjøpere må stille krav til sesongbaserte varer, lave utslipp ved transport og økologisk sertifisering for å øke norsk- og lokalandel i innkjøp.
- ▶ Det må utarbeides veiledere for offentlige

innkjøp som beskriver handlingsrommet for å sette krav som kan bidra til innkjøp fra små og mellomstore aktører som øker andelen norsk og bærekraftig mat.

- ▶ Styrke alternative salgskanaler som et viktig alternativ til matvarekjedene for å utfordre deres makt i verdikjeden, blant annet ved å tilrettelegge for tilskudd gjennom utviklingsprogrammet.

3.1.8 Tilpasse teknologien til landskapet

Teknologien blir det vi gjør den til. Den er utelukkende et virkemiddel, og aldri et mål i seg selv. Ressursene på gården kan utnyttes bedre gjennom bruk av tilpasset teknologi, som også kan sikre klimatilpasning. Bonden må da ha økonomi til å investere i teknologi som er tilpasset de naturgitte forutsetningene – i motsetning til at drifta dimensjoneres etter teknologien. Det er ikke alle som har arealgrunnlag for 60 kyr, som er kapasiteten til en melkerobot.

Teknologiutviklingen har vært en sterk bidragsyter i utviklingen av jordbruket. Som i de fleste andre sektorer bidrar den til å frigjøre arbeidskraft også i denne næringa. U hensiktsmessig mekanisering skaper problemer for muligheten til å bruke alt jordbruksarealet. Klima- og miljøtiltak blir strukturdrivende dersom tiltakene krever teknologi som ikke er tilpasset den norske driftsstrukturen. Teknologi må ikke bidra til sentralisering, men må tilpasses strukturen vi trenger i norsk jordbruk, som kjennetegnes ved mindre bruk, bratte teiger og bruk av beite og utmark.

TILTAK FOR TILPASSET TEKNOLOGI:

- ▶ Jordbruket inntar en aktiv rolle i valg og utforming av morgendagens teknologi.
- ▶ Sårbarhetsanalyser må gjennomføres for teknologiberedskap og maskiner i landbruket.
- ▶ Økt tilgjengelighet av teknologi som bidrar til bedre ressursutnyttelse, slik som beite-teknologi.
- ▶ Mål om at alle svinebesetninger skal ha SPF-status innen år 2030.

3.1.9 Jordbrukets bidrag til sosial sikkerhet i samfunnet

Jordbruket har stort potensial for å bidra til økt sosial sikkerhet for utsatte grupper i samfunnet. Mange gårdbrukere driver i dag velferdstilbud slik som *Inn på tunet*, hvor unge og gamle får bidra i gårdsdrift. Jordbruket bidrar også til aktivitet og organisering i lokalsamfunn og bygder, som bidrar til tilhørighet og kulturbygging. Å involvere flere grupper i jordbruket, kan bidra til økt kunnskap om matproduksjon og påfølgende økt totalberedskap.

TILTAK I JORDBRUKET FOR ØKT SOSIAL SIKKERHET I SAMFUNNET:

- ▶ Styrke Inn på tunet, ved å inkludere tilleggsnæringer i jordbruksfradraget.
- ▶ Legge til rette for at flere unge kan prøve seg i jordbruket, gjennom samarbeidsprosjekter med skoler.
- ▶ Utrede innføringa av sivil tjenesteplikt i form av et beredskapsår, hvor unge bidrar i landbruket etter videregående.
- ▶ Åpne for forsøksordninger i kommuner med stor fraflytting ved å gi en grunninntekt til innbyggere.
- ▶ Sikre gode arbeidsvilkår i jordbruket ved allmenngjøring av tariff og høyere lønn for avløser og sesongarbeidere.

3.1.10 Utdanning

Utdanning i jordbruksfag er et viktig grunnlag for og base til rekruttering til næringa. Målet må være å øke den generelle statusen til praktiske fag, yrkesutdanning generelt og naturbruksutdanning og høyere utdanning innen jordbruksfag spesielt. Dette må kombineres med styrkede sosiale og økonomiske vilkår i næringa.

TILTAK FOR AT JORDBRUKSUTDANNING KAN BIDRA TIL BÆREKRAFT I JORDBRUKET:

- ▶ Jordbruksskolene må i større grad være blandingsskoler med mat-, jordbruks- og helsefag.
- ▶ Det må innføres kompetansekrav ved kjøp eller overtagelse av konsesjonspliktig landbrukseiendom. Opplærings- og kvalifiseringsprogrammet må gjøres fleksibelt og overkommelig for brukere med annen yrkesutdanning.
- ▶ Det må gis øremerkede midler over statsbudsjettet til naturbruksutdanningene slik at disse sikres forutsigbarhet og god kvalitativ drift.
- ▶ Statusen til praktiske fag og yrkesutdanning generelt, og naturbruksutdanningene og høyere utdanning innen jordbruksfag spesielt, må økes.
- ▶ Naturbruksutdanningen skal inneha relevant opplæring tilpasset moderne jordbruk, samtidig som agronomi og biologi alltid må utgjøre kjernen i utdanningen.
- ▶ Naturbruk må i mye større grad fremmes som et universelt tilbud for ungdom, og ikke kun ungdom som bevisst ønsker en framtid i jordbruket.
- ▶ Sikre voksenagronomutdanningen forutsigbar drift, i tillegg til at den fortsatt må gjøres lett tilgjengelig for folk som ønsker jordbrukskompetanse.
- ▶ Høyere utdanning innen jordbruksfag og veterinærfag må sikre studentene tilstrekkelig med praksis under utdanningen, og at problemstillingene i faget i all hovedsak gis en praktisk tilnærming.

3.2 SEKTORNIVÅ: SAMARBEIDSTILTAK I BRANSJEN

Jordbruket består av gårdsbruk i ulike størrelser og med ulik innretning på produksjon, praksiser og driftsapparat. I verdikjeden for matproduksjon inngår også en industri som leverer innsatsfaktorer til gårdsbrukene og en foredlingsindustri. Det ligger mange utfordringer på sektornivå som krever samarbeid og konstruktive tiltak på tvers av bedrifter, organisasjoner og grupper.

Et stort antall aktive gårdsbruk danner en avgjørende infrastruktur for ressursutnytting og levende lokalsamfunn over hele landet. Bøndene må samarbeide og ikke konkurrere om ressursene og matproduksjonen.

3.2.1 Forskning og rådgivning

Landbruksvitenskapelig forskning må i større grad utvikle teknologi og driftsmetoder basert på allsidig ressursutnytting under norske forhold, fremfor å stimulere til mer ensidig spesialisering.

De offentlige og private rådgivingstjenestene er sentrale i utviklingen av driftsmetoder i landbruket. Rådgivingstjenesten har et stort ansvar for at gårdbrukerne i praksis skal kunne mestre omlegginga til bedre økonomiske og miljøvennlige driftsmåter. Dette må prege innholdet i rådgivingsarbeidet.

TILTAK FOR Å STYRKE RÅDGIVNING OG JORDBRUKSFORSKNING:

- ▶ Sikre uavhengig og pålitelig jordbruksforskning, basert på akademisk frihet.
- ▶ Øke kunnskapen om god agronomi, blant annet for forbedret jordsmonn og praksiser som utvikler og forbedrer økosystemhelsen.

- ▶ Tilrettelegge for et rådgiverapparat med mest mulig kunnskap om lokale forhold og tilpasningsbehov.

3.2.2 Samarbeid og samvirker

Klimatilpasning og redusert naturpåvirkning krever en geografisk spredning av matproduksjonen. Utfordringer med å sikre en solid geografisk spredning ligger blant annet i tilgang til grossist og marked for produsenter i distriktene.

For mindre fruktprodusenter er tilskudd til felleslagre en forutsetning for markedstilgang. Muligheten for å organisere pakking og lagring sammen med flere produsenter gir tilgang til grossistledet, selv for mindre produsenter. Dette er en ordning som må utvides til å gjelde grønt- og bærprodusenter også.

De bondeide samvirkene er helt avgjørende politiske verktøy for å opprettholde og utvikle et bærekraftig og mangfoldig jordbruk over hele landet. For at dette skal være mulig å opprettholde, må samvirkene få riktig betaling for samfunnsoppdraget de utfører. Samvirkebedrifter bidrar til forvaltning av mattradisjoner, bevaring av ressursene på bygda og variert produksjon ut fra lokal kultur.

Direktesalgskanaler gir bønder flere muligheter for å nå markedet, og disse må videreutvikles. Direkte koblinger mellom produsent og forbruker bidrar også til å knytte folk nærmere til matproduksjonen. Vi trenger en god balanse og et godt samarbeid mellom samvirkeindustrien og lokal foredling.

TILTAK FOR Å STYRKE SAMARBEID I JORDBRUKET:

- ▶ Bønder organiserer seg i faglag og samvirker for å sikre sosiale og faglige nettverk.
- ▶ Legge til rette for arealsamarbeid mellom

bønder for vekstskifte for gras og korn.

- ▶ Innføre et bærekraftstilskudd til foredlingsbedrifter som foredler sine råvarer lokalt, for å stimulere samvirkene eller andre til å etablere mindre foredlingsanlegg.
- ▶ Tilskudd til felleslagre opprettes for bær og grønt, på lik linje som for frukt, slik at småskala produsenter får bedre markedstilgang og tilgang til grossistledet.
- ▶ Innføre mottakspålegg på frukt og grønt.
- ▶ Støtte opp om kystfiskernes kamp for rettigheter, og vise verdien av fiskerbønder og kystbønder.

3.2.3 Maskinpark, energiforbruk og energiproduksjon

De fossile utslippene fra jordbruket er knyttet til drivstoff i maskiner, oppvarming av veksthus og andre driftsbygg. Overgang til elektriske maskiner og strøm fra fornybare kilder vil være en avgjørende satsing for å redusere fossile energivarer i jordbruket, men vil ta tid. Dagens el-traktorer er ikke relevante for bruk i våronn og slått, men mindre elektriske maskiner kan benyttes i arbeidet på selve gården med fôring og andre lettere oppgaver.

På grunn av mye teigblanding og mye leiejord i jordbruket som dels ligger langt unna selve gården, vil eierskapsomstrukturering av jorda eller økt nabosamarbeid kunne redusere bruk av diesel.

TILTAK FOR AT TEKNOLOGI OG ENERGI KAN BIDRA TIL UTSLIPPSKUTT:

- ▶ Tilgjengeliggjøre investeringsmidler til småskala energiinfrastruktur på gårdsnivå gjennom Bionova.
- ▶ Redusere utslipp fra mellomtransport av gjødsel og fôr ved å øke antall gårdsbruk.
- ▶ Økt organisering av maskinsamarbeid på tvers av gårder.

3.2.4 Gjødselhåndtering og biogass

Norske gårdsbruk bør drives slik at gårdens ressurser i størst mulig grad anvendes sirkulært i drifta. Husdyrgjødsel er en viktig ressurs som inngår i gårdens naturlige kretsløp, i form av gjødsel til produksjon av planter til mat og fôr lokalt på bruket.

I dette perspektivet er satsing på biogassanlegg ikke nødvendigvis særlig ressurseffektivt, fordi man i stedet for å bruke husdyrgjødsel direkte på gården, transporterer den fra gården til anlegget. Deretter må biorest transporteres tilbake, for å brukes som gjødsel. Denne transporten i seg selv gir klimagassutslipp som må regnes inn i nettoeffekten av biogassanlegget. Det vil være mer hensiktsmessig med tiltak som gir mer effektiv bruk av husdyrgjødsel, og som reduserer transport og utslipp i forbindelse med gjødselspredning.

Bruken av kunstgjødsel bør reduseres til fordel for en bedret utnytting av husdyrgjødsel, nitrogenfikserende planter og styrket arealbruk. Konsentrasjon av få, men store husdyrbruk fører til at store mengder husdyrgjødsel må transporteres langt vekk fra gården. Dette er både kostbart, tid- og energikrevende. Landbrukspolitikken som har vært ført de siste tiårene har ført til mangel på spredeareal for husdyrgjødsel, og overgjødsling nær driftssentra. Dette øker avrenning og tap av næringsstoff fra jordene.

TILTAK FOR GOD BRUK AV HUSDYRGJØDSEL:

- ▶ Støtte til investering i gjødselkummer som gir kapasitet til å øke gårdens sirkulære ressursbruk.
- ▶ Legge til rette for en overgang til spredning av husdyrgjødsel med slepeslanger fremfor tankvogn, som kan bidra til reduserte kostnader, tidsbruk og jordpakking.
- ▶ Økt finansiering av støtteordninger for slangesprederutstyr, også på mindre bruk.
- ▶ Styrke tilskudd for spredning av kompostert gjødsel, som bidrar til økt bruk av fastgjødsel fra talle som ofte blir liggende uutnyttet eller spredt i skog.
- ▶ Økt utedrift og bruk av beite for å bidra til naturlig sirkularitet i dyreholdet med naturlig gjødsling.

3.2.5 Jordvern

Vi har 3,5 prosent jordbruksareal i Norge, og dette begrensede arealet må brukes til produksjon av mat. Jordvern er et viktig verktøy for å bevare jordsmonnet som egner seg til matproduksjon. Vern må også innebære å opprettholde kvalitet og produksjonsevne på jorda i dybde og gjennom pleie og ivaretagelse av jordliv. Arealet for matjord må økes.

Nedbygging av matjord ødelegger muligheter for matproduksjon i all framtid, og bidrar til tap av svært marginale områder i norsk kontekst. Det tar omtrent 1000 år å bygge opp én centimeter matjord. Samtidig tar det kun timer å ødelegge gjennom nedbygging av produktiv matjord. Det begrensede jordbruksarealet er svært verdifullt og trenger sterkt vern.

TILTAK FOR BEVARING AV MATJORD:

- ▶ Nedbygging av jord forbyes.
- ▶ Avgjørelsesmyndighet i plansaker som omhandler bygging på matjord må overføres fra lokale til nasjonale organ.
- ▶ Kommuner må pålegges å inneha planverk for ivaretagelse av matjord og annen dyrkbar jord, med planer for erstatning i form av flytting og opparbeidelse av ny matjord ved omdisponering.
- ▶ Utarbeide en strategi for tilbakeføring og istandsetting av gjengrodd jord og jord som har gått ut av drift.

3.2.6 Avl

Avl og dyrevelferd henger nøye sammen. Avlsmålene i landbruket må tilpasses hovedmålet om et landbruk bygd på lokale ressurser. Dette innebærer at kravet til ytelse og tilvekst må reduseres gjennom avlsprogram. Stadig økende krav til ytelse og tilvekst skaper økt risiko for produksjonsbetingede sykdommer og lidelser hos husdyr. Dette er problematisk både i et etisk perspektiv og fordi det øker behovet for bruk av antibiotika og annen medisiner av husdyr. Jordbruket må etterstrebe minimal bruk av antibiotika i husdyrproduksjonen.

I tillegg til den sårbarheten jordbruket står i ved klimaendringer, fører utviklingen i jordbruket til at det genetiske mangfoldet begrenses mer enn det berikes. Dersom jordbruket skal kunne reversere denne standardiseringen og i større grad baseres på lokale ressurser, vil lokaltilpassede gener være en forutsetning for å lykkes. Forskning på bevaringsverdige husdyrraser og gamle plantesorter må prioriteres i forskningsmidler.

En prioritering i avlsarbeidet i jordbruket må være å fremme egenskaper som kan bidra til bærekraftig bruk av norske ressurser. De gamle norske husdyrrasene har beiteegenskaper som

gjør at de kan bidra til bedre utnyttelse av andre beiteplanter og mindre næringsrike områder, enn de moderne rasene.⁴⁵

TILTAK FOR Å TA AVL I EN BÆREKRAFTIG RETNING:

- ▶ Avlsarbeidet må fremme egenskaper som kan bidra til bærekraftig bruk av norske ressurser.
- ▶ Tilskuddssatsene til bevaringsverdige kurer i melkekubesetninger økes ytterligere. Dette for å kompensere den ekstra utfordringen det gjerne ligger i å ha bevaringsverdige rase i aktivt melkekufjøs.
- ▶ Staten må bidra med langt større ressurser for å drifte avls- og interesseorganisasjoner for bevaringsverdige husdyrraser.
- ▶ Staten må fullfinansiere drift av genbanker med bevaringsverdig genetikk, slik at selskaper som eksempelvis Geno og Graminor ikke må dekke dette selv.

3.2.7 Bygninger, gjenbruk og reparasjon

Byggeskikk og -tradisjoner er viktige markører for lokal tilhørighet og egenart. Det finnes mange byggeskikker, utsmykkingstradisjoner og materialvalg som gir bygningsmassen i jordbruket, særnorske og lokale preg.

I dag står over 200.000 hus tomme.⁴⁶ I jordbruket er det omtrent 4000 fjøs som må bygges om fra bås til løsdriфт. Bruk av gamle bygninger og bygningsmaterialer kan inngå i sirkulær ressursbruk i jordbruket. Det er store mulige miljøgevinster ved oppgradering av eksisterende bygninger sammenliknet med nybygging, fordi utslippene ved rehabilitering bare utgjør opptil halvparten av utslippene ved nybygging.⁴⁷ Dette må gjøres på en måte som opprettholder god dyre- og bondevelferd. Gjenbruk av bygningsmasse er bygningsvern og klimatilpassing i ett.⁴⁸

Gjenbruk og reparasjon er aktuelle tiltak i jordbruket, også når det kommer til maskinparken. Mulighet for reparasjon av maskiner må være et lett og økonomisk tilgjengelig tilbud.

TILTAK FOR STYRKET KULTURMILJØ I JORDBRUKET:

- ▶ Tilgjengeliggjøre gamle, tomme hus for å bidra til tilgjengelighet av boliger i distriktet.
- ▶ Fremme rehabilitering, gjenbruk av bygningsmaterialer og oppbygging som alternativ til rivning av bygningsmasse for å redusere avfall og utslipp. Motivere til å bygge om eller bygge på eksisterende driftsbygninger der det kan gi gode lønninger for dyr og røkter.
- ▶ Gjøre reparasjon av jordbruksutstyr mer tilgjengelig.

3.2.8 Sanking av bærekraftig mat

Utnyttelse av nyttevekster som vokser vilt i naturen og i havet kan være et viktig bidrag til et bærekraftig kosthold basert på norske ressurser. Bærekraftig sanking og høsting må baseres på kunnskap og forståelse for økosystemene, uten at bruken av matplanter går utover bestandens utbredelse og økologiske tilstand.

TILTAK FOR SATSING PÅ SANKING:

- ▶ Drive kunnskapsformidling om bruk av nyttevekster i skolen.
- ▶ Samarbeide med friluftslivet for å fremme respekt for bærekraftig bruk av ressurser og kunnskap om matplanter.
- ▶ Styrke muligheter for videreføring og salg av sanket mat.

3.2.9 Jordbrukets bidrag i en bærekraftig tekstilbransje

Tekstilbransjen har enorme miljømessige konsekvenser i dag, og det er et stort behov for å utnytte bærekraftige ressurser til tekstilproduksjon. Det er stort potensial for å levere tekstiler basert på naturmaterialer, som skinn, ull og hamp.

Vi må bruke utmarka til matproduksjon og til produksjon av kvalitetstekstiler i form av ull. Det er hovedsakelig 1.klasse-ull som blir brukt i norsk industri i dag, men nedklassifisert ull har flere mulige bruksområder⁴⁹.

Hamp er en viktig tekstilplante, og fibreene er opp til åtte ganger sterkere enn lin. Det er mulig å produsere hamp i Norge.

TILTAK FOR BÆREKRAFTIGE TEKSTILER FRA NORSK JORDBRUK:

- ▶ Det må bli tillatt å dyrke hamp til tekstil.
- ▶ Økonomien i produksjon av ull må styrkes.
- ▶ Øke forståelse av hva ulike kvaliteter av ull kan brukes til slik at også farga og nedklassifisert ull kan skape verdi.

3.3 TILTAK PÅ GÅRDSNIVÅ

Med en klima- og bærekraftspolitikk som baseres på systemiske endringer, ligger ansvaret for at tiltak gjennomføres på politisk nivå, og ikke på bonden alene. Bonden må ha tid og mulighet til å gjøre rett ting til rett tid. Bønder skal kompenseres for å gjennomføre tiltak. Politikken må legge til rette for et tilskuddssystem som premierer ønsket driftsform. Samtidig må det bli lønnsomt med produksjonsmåter som er i tråd med et bærekraftig jordbruk.

3.3.1 Karbonbinding i jord og god agronomi

Det må legges til rette for at bønder kan drive god agronomi, for bedre jordhelse og for at dyrkbar mark gjøres i stand til å øke norsk sjølforsyningsevne. Regenerative prinsipper bør ligge til grunn for arbeid med jord med mål om å utvikle og forbedre økosystemhelsen. For å øke nasjonal produksjonsevne, må også jord som er mindre effektiv i drift og som ligger brakk tas i bruk.

Sirkulære løsninger for å bevare og gjenbruke ressurser som inngår i gårdens ressursgrunnlag er veien til mer bærekraftige jordbrukspraksiser, for å redusere avhengigheten av eksterne innsatsfaktorer.

Gode agronomiske tiltak sikrer bedre biologiske prosesser i jorda, som kan gi utslag på utslipp og evnen til opptak av karbon i jord. Jord inneholder to til tre ganger så mye karbon som atmosfæren, og små endringer i karbonlagring i jord kan ha betydelig innvirkning på karbondioksidinnholdet i atmosfæren og på klimaet.⁵⁰

Liv i jorda er grunnlaget for livet på jorda. Noen tiltak for økt karbonopptak kan også bygge opp mikroliv i jorda og øke humusmengde, samt redusere erosjon og avrenning av næringsstoffer. Tiltakene kan øke jordas evne til å fange regn-

vann ved hyppigere og kraftigere regnbyger, som sikrer bedre klimatilpasning. Disse typene tiltak vil, i tillegg til å være positive for jordlivet, også være positive for omkringliggende natur og vannmiljø.

TILTAK FOR STYRKET JORDHELSE OG BEDRE AGRONOMI:

- ▶ Produksjonsmåte må tillegges vekt med hensyn til vern av matjord og at dette premieres i tilskuddssystemet.
- ▶ Dreneringstilskuddet må utformes slik at det er utløsende i alle deler av landet, for eksempel med en tilskuddssats på 75 prosent av kostnadsoverslag.
- ▶ Gjøre det mulig å få innvilget dreneringstilskudd til nydyrkede areal og areal som tidligere ikke har vært drenert.
- ▶ Kalking for økt pH i jorda.
- ▶ Mindre jordbearbeiding og færre overkjøringer for mindre jordpakking.
- ▶ Økt bruk av fangvekster.
- ▶ Økt vekstskifte med økt variasjon i kornarter, i tillegg til oljevekster og belgvekster.
- ▶ Bruken av plantevernmidler reduseres til et minimum.
- ▶ Redusere bruken av kunstgjødsel og optimalisere bruken av organisk gjødsel.

3.3.2 Fødringsstrategier, beite og utmarksressurser

Å ha dyr på beite sikrer norsk matproduksjon på norske ressurser. Det gir god dyrevelferd og bidrar til å holde kulturlandskapet i hevd. Riktig skjøtsel av beite og beitetrykk kan bidra til økt biologisk mangfold og til økt opptak av karbon.⁵¹ I en tid hvor behovet for beredskap og økt norsk sjølforsyning stadig øker, må hensynet til matproduksjon styrkes, heller enn å svekkes.

Beitebrukerne opplever press fra alle kanter.

Økende rowiltstammer hindrer beiting i utmark i stadig større omfang over hele landet. Utbygging av energiinfrastruktur, bygninger, hytter og hyttefelt er grobunn for et stadig økende konfliktnivå i utmarksområder, som brukes til beite, setring og grasproduksjon.

Beiting fører til økt karbonbinding i jorda grunnet økt utvikling av mykorrhiza og prosesser fra jordbakterier fremmet av beite/møkk og redusert metanutslipp fra dyr som beiter.⁵² I praksis har beiting redusert metanutslipp med 28%. Til sammenligning reduserer bruken av metanhemmere i Norge utslippet med kun 15%, blant annet grunnet høy andel grovfôr i forhold til kraftfôr.⁵³

Dagens rovdyrbestand er ikke bærekraftig i norsk sammenheng. Forvaltningen av rovvilt i Norge må styrkes dersom vi skal utnytte utmarksressursene og produsere mer mat på beite.

Grovfôropptaket i norsk drøvtyggerhold må økes. Prisforholdet mellom kraftfôr og gras må endres, slik at det lønner seg å erstatte importerte føreheter med egenproduserte føreheter til produksjon av kjøtt og melk.

Rundt 1,5 millioner dekar jordbruksjord (fulldyrka, overflatedyrka, innmarksbeite) i Norge har blitt klassifisert som mulig ute av drift.⁵⁴ Disse arealene har betydelig potensial for gras og korndyrking, som gir mer vinterfôr og muligheter for større utnyttning av utmarksressurser. Utmarksbeitene må tas i bruk igjen om vi skal oppnå økt matproduksjon på norske ressurser. Dette er viktig at vi gjør også av hensyn til klimaet.

TILTAK FOR ØKT BRUK AV GÅRDENS EGNE RESSURSER:

- ▶ Økt bruk av utmarksbeite.
- ▶ Øke kvantitet og kvalitet på grovfôr for økt bruk framfor kraftfôr av importerte fôrråvarer.
- ▶ Stortilt nasjonal satsing på beiteteknologi. Sikre at det er nok midler i ordninger knyttet til beitebruk i RMP, SMIL og Tilskudd til tiltak i beiteområder.
- ▶ Bidra til flere kastrater på beite som vil gi bedre dyrevelferd, mer bruk av beite og mindre bruk av kraftfôr.

3.2.3 Dyrevelferd

God dyrehelse henger nøye sammen med bærekraft i jordbruket, fordi et godt liv for bonden gir gode liv for dyrene, og omvendt. Dyrets mulighet til å utøve naturlig adferd skal alltid stå sentralt i utmåling av dyrevelferd. Naturlig adferd for dyrene vil også bidra til bedre bruk av norske ressurser, som utmark, beite og norskprodusert grovfôr. Det må også legges til rette for god dyrevelferd innendørs, og det er et stort investeringsbehov i jordbruket for å bedre legge til rette for dette i bygg og infrastruktur.

TILTAK FOR GOD DYREVELFERD:

- ▶ Kravet til ytelse og tilvekst reduseres for å skåne husdyr mot produksjonsbetingede sykdommer og lidelser.
- ▶ Det innføres tilskudd til mobilslakteri for avliving og slakt av dyr på gården, i samsvar med god dyrevelferd og trygg og kortreist mat fra småskalavirksomhet.
- ▶ Veterinærene gis vilkår og ordninger som sikrer tilstrekkelig beredskap for produksjonsdyr i distriktene.

3.2.4 Plastbruk i jordbruket

Innsamlet plast fra primærnæringene i 2022 var på i alt 22 300 tonn, inkludert fra jordbruk, skogbruk og fiske. Hovedsakelig kommer plast fra jordbruket fra rundballeplast og gjødsel- og såkornsekker.⁵⁵ Av dette er omtrent 44 prosent plast fra plastforurensing og 47 prosent plast som har gått til materialgjenvinning. Jordbruksfolie står for mesteparten av mengden plastavfall til gjenvinning. Innkjøpt mengde plast til jordbruket var 13 700 tonn i 2022.⁵⁶

TILTAK FOR REDUSERT PLASTBRUK I JORDBRUKET:

- ▶ Overgang til økt bulkhåndtering av kraftfôr og gjødsel slik at en kan redusere antall pp-sekker.
- ▶ Økt satsing på rådgivning om alternativer til rundballer.
- ▶ Fremme investeringer i bygging av plansilo, tårnsilo eller høytørke.
- ▶ Utfasing av rundballplast innen 2030.

KILDEHENVISNING

¹ Finci, A., Svennerud, M., Smedshaug, C.A., og Rustad, L.J. (2023) Norsk selvforsyning av matvarer – status og potensial. AgriAnalyse og Nibio. Vol 9 (137). Oslo.

² Kapfer et al. (2022) Hva er gode landskap for pollinerende insekter? *NIBIO*.

³ Svalheim, E. (2023) *Det artsrike kulturlandskapet*. (nettside) *NIBIO*.

⁴ NIBIO (2024) *Arealressurser* (nettside)

⁵ Bjørlo, B. (2024) *Gardsbruk, jordbruksareal og husdyr*. (nettside) *NIBIO*.

⁶ Aarstad, P.A. og Poudel, D. (2024) *Gårdbrukernes inntekter og gjeld*. Statistisk Sentralbyrå (nettside)

⁷ Hoffmann, M., Redner, A., Törnquist, M., Thuillier, V., Lundkvist, L.E., Johansson, C., Windfall, E., Sundblad, F., Nordenskjöld, C., og Forssell, M. (2023) Kostnader for jordbrukets grønne omstilling. Lantbrukarnas Riksförbund

⁸ Sandberg, M. (2024) *Overgangen til et jordbruks-samfunn*. NDLA (nettside)

⁹ Miljødirektoratet (2024) *Kommuneveilederen: Klimatilpasning i landbruk og reindrift* (nettside)

¹⁰ Miljødirektoratet (2023) Klimaendringer i Norge. *Klimaendringer i Norge (miljødirektoratet.no)*

¹¹ Meteorologisk institutt (2024) *2024 er på vei til å bli det første året over 1,5 grader*

¹² Statistisk Sentralbyrå (2025) *Gårdbrukernes inntekter og gjeld*. (Nettside: [Gårdbrukernes inntekter og gjeld – SSB](#))

¹³ Statistisk Sentralbyrå (2024) *Jordbruksbedrifter etter år*, Tabell 03312

¹⁴ Bjørlo, B. (2023) *Stabilt jordbruksareal*. Statistisk Sentralbyrå (Nettside: <https://www.ssb.no/jord-skog-jakt-og-fiskeri/jordbruk/artikler/stabilt-jordbruksareal>)

¹⁵ Helsedirektoratet (2023). *Utviklingen i norsk kosthold 2023* [nettdokument]. Oslo: Helsedirektoratet (siste faglige endring 06. desember 2023, lest 12. november 2024). Tilgjengelig fra <https://www.helsedirektoratet.no/rapporter/utviklingen-i-norsk-kosthold-2023>

¹⁶ Animalia (2023) *Kjøttets tilstand*. [kjottets-tilstand-2023.pdf](#)

¹⁷ Hege Ulfeng (2024) *Små og spredte jordbruksarealer går ut av drift* (Nettside: [Små og spredte](#)

[jordbruksarealer går ut av drift - Nibio](#))

¹⁸ Steen, J.I. og Gunstad, I.F. (2023) Ringvirkingsanalyse av TINE SAs virksomhet i Norge i 2022. Samfunnsøkonomisk Analyse AS på oppdrag fra TINE.

¹⁹ Landbruksdirektoratet (2024) *Norsk landbruksbasert næringsmiddelindustri - Landbruksdirektoratet* (nettside)

²⁰ Regnskapsgruppa for klimaavtalen mellom jordbruket og staten (2024) *Klimastatus for Jordbruket*. Rapportering etter intensjonsavtalen mellom jordbruket og regjeringen om reduserte klimagassutslipp og økt opptak av karbon fra jordbruket for perioden 2021–2030.

²¹ Regnskapsgruppa for klimaavtalen mellom jordbruket og staten (2024) *Klimastatus for jordbruket*. [Klimastatus-for-jordbruket-rapportering-etter-intensjonsavtalen-mars-2024.pdf \(regjeringen.no\)](#)

²⁰ Regnskapsgruppa for klimaavtalen mellom jordbruket og staten (2025) *Klimaavtalens regnskap for utslipp og opptak rapporteringsår 2025*.

²² Miljødirektoratet (2021) *Hva er biogass?* (nettside)

²³ Hansen, S., Serikstad, G. L. og Bergslid, I.K. (2023) *Økt økologisk bærekraft – utfordringer og muligheter for økologisk landbruk*. NORSØK, Vol 8 (8). Tingvoll

²⁴ NOU 2023:25 (2023) *Klimautvalget 2050: Omstilling til lavutslipp – veivalg for klimapolitikken mot 2050*. Klima- og miljødepartementet. Oslo.

²⁵⁺²⁶ Haarsaker (2019) *Metan – ny metodikk for en kortlevd klimagass*. Rap. 13. AgriAnalyse. Oslo.

²⁷ LMD (2021) *Matsikkerheit - regjeringen.no*

²⁸ NBS (2023) *Plan for 50 prosent sjølforsyning innen 2026*

²⁹ Bakken, A.K., Haarsaker, V. & Korsæth, A. (2024). *Bærekraft i norsk jordbruksproduksjon*. Premisser og tiltak for forbedringer. NIBIO Rapport 10 (110)

³⁰ Norsk Bonde- og Småbrukarlag (2025) *Lokalmatstrategi*.

³¹ Regjeringen (2024) *Meld. St. 11 (2023-2024) Strategi for auka sjølvforsyning av jordbruksvarer og plan for opptrapping av inntektsmulighetene i jordbruket*

³² Regjeringen (2025) *Meld. St. 10 (2024-2025)*

Prinsipper for tallgrunnlag m.m. i jordbrukspolitikken.

³³ Bakken, A.K. og Mittenzwei, K. (2023) Produksjonspotensial i jordbruket og nasjonal sjølforsyning med mat. Utredning for Klimautvalget 2050. Vol. 9 (53) Trondheim, Nibio

³⁴ Haarsaker, V. & Bakken, A.K. (2024). Mål og målkonflikter. I Bakken, A.K., Haarsaker, V. & Korsæth, A. (Red.). Bærekraft i norsk jordbruksproduksjon. Premisser og tiltak for forbedringer. NIBIO Rapport 10 (110), side 159-166.

³⁵ NIBIO (2024) [Det artsrike kulturlandskapet](#).

³⁶ Lardy, Q. et. al (2023) [Effects of daytime or night-time grazing on animal performance, diurnal behaviour and enteric methane emissions from dairy cows at high latitudes](#). Acta agriculturae Scandinavica. Section A, Animal science. 2023, 1-15.

³⁷ Hillestad (2019) [Beitemarka – et ukjent karbonlager](#). AgriAnalyse

³⁸ FAO (2011) [Global food losses and food waste – Extent, causes and prevention](#). Rome

³⁹ Haarsaker, V. & Bakken, A.K. (2024). Rekruttering og avgang i jordbruket. I Bakken, A.K., Haarsaker, V. & Korsæth, A. (Red.). Bærekraft i norsk jordbruksproduksjon. Premisser og tiltak for forbedringer. NIBIO Rapport 10 (110), side 122-128.

⁴⁰ Khoury, C.K., Sotelo, S., Amariles, D. & Hawtin, G. (2023) *The plants that feed the world – Baseline data and metrics to inform strategies for the conservation and use of plant genetic resources for food and agriculture*. Rome, FAO.

⁴¹ Økologisk Norge (2023) [Hva er økologisk landbruk? \(okologisknorge.no\)](#)

⁴² Hansen, S., Serikstad, G. L. og Bergslid, I.K. (2023) Økt økologisk bærekraft – utfordringer og muligheter for økologisk landbruk. NORSØK, Vol 8 (8). Tingvoll

⁴³ SSB (2023) [Under 5 prosent av jordbruksarealet er økologisk – SSB](#)

⁴⁴ Økologisk Norge (2024) Forventer bedre økostatistikk. <https://okologisknorge.no/aktuelt/forventer-bedre-oekostatistikk/>

⁴⁵ Tangen, O. (2023) Beiteegenskaper hos de bevaringsverdige husdyrasene, kapt. 8 i *Vangen, O. og Svartedal N. (Red.) Husdyra som ikke ville dø ut*. Dreyer Forlag, Oslo.

⁴⁶ Lys i gamle hus (2024) [Velkommen til Lys i gamle hus – Lys i gamle hus](#)

⁴⁷ Fufa et al. (2020) [SINTEF Open: Grønt er ikke bare en farge: Bærekraftige bygninger eksisterer allerede \(unit.no\)](#)

⁴⁸ Tvedt et. Al (2024) [ODA Open Digital Archive: Kulturmiljø som innsatsfaktor i lokal og regional utvikling. En modell for bevaring og utvikling \(oslomet.no\)](#)

⁴⁹ McKinnon, K. (2021) VerdifULL: Kassert ull får nytt liv i grønnsaksdyrking. (Tilgjengelig på: [VerdifULL: Kassert ull får nytt liv i grønnsaksdyrking - Nyheter - Norsøk](#))

⁵⁰ Daniel Rasse, Inghild Økland, Teresa G. Bárceña, Hugh Riley, Vegard Martinsen, Ilevina Sturite, Erik Joner, Adam O'Toole, Samsom Øpstad, Thomas Cottis, Alice Budai (2019) Muligheter og utfordringer for økt karbonbinding i jordbruksjord. Vol. 53 (6). Nibio. Ås.

⁵¹ Hillestad, M.E., Thorhallsdottir A.G., Gudmundsson, J. og Norderhaug, A. (2023) Kan fjellandbruket bidra til biologisk mangfold, og fangst og lagring av karbon i jord? Rapport 7- 2023. AgriAnalyse, Oslo.

⁵² Animalia (2025) Beiting og karbonbinding i jorda. [Beiting og karbonbinding i jorda](#)

⁵³ Serikstad, G. (2024) Beiting gir mindre metanutslipp. NORSØK. (Tilgjengelig på nett: <https://www.agropub.no/fagartikler/beiting-gir-mindre-metanutslipp>)

⁵⁴ Mathiesen, H.F. (2019) På sporet av fôret - Hvordan kan vi identifisere jordbruksareal som ikke er i drift?, Rapport;5(81) Nibio, Oslo

⁵⁵ Nibio (2019) [Plast på avveie i jord - Nibio](#)

⁵⁶ Statistisk Sentralbyrå (2024) [Plastavfall og farlig avfall i jordbruket \(nettside\)](#)

JOBBER MED BÆREKRAFTIG MATPRODUKSJON I ET EVIGHETSPERSPEKTIV

Norsk Bonde- og Småbrukarlag er en partipolitisk uavhengig organisasjon som arbeider for å bedre jordbrukets økonomiske og sosiale rammebetingelser. Økt matproduksjon, næringsutvikling, lokal foredling, god dyrevelferd og levende kulturlandskap er viktige saker for organisasjonen. Grunnlaget for driften av organisasjonen er medlemskontingenten fra våre 7000 medlemmer.

BLI MEDLEM!

Som medlem vil du bli en del av fellesskapet og kan være med å påvirke norsk landbrukspolitikk. Vi har gode medlemsfordeler på blant annet forsikring fra Gjensidige og arbeidstøystøtte fra Wenaas.

Les mer og meld deg inn:
smabrukarlaget.no/bli-medlem

**Norsk Bonde-
og Småbrukarlag**

www.smabrukarlaget.no | [@bondeogsmabrukarlaget](https://www.instagram.com/bondeogsmabrukarlaget)